

Črtice o starožitnostih slovanskih.

Spisuje Fr. Hubad.

I.

Gostoljubnost v Slovanih.

Brže li me, brate zaboravi,
I leb i so pod noge pogazi!
Vuk, „srb. nar. pj.“ II. str. 568.

Med navadami, katere krasijo narod slovanski, stoji na prvem mestu gostoljubnost, s katero sprejemajo Slovani vsakega tujca, bodi si tega ali drugega rodú. Mnogi učenjaki so uže modrovali, od kodi izvira to svojstvo, katero nahajemo v raznih národih po vsej zemlji v večji ali manjši meri. A vsi povdarjajo, da je nahajemo najboljše razvito v rodóvih, kateri še niso stopili visóko v omiki in oliki. Poglejmo stvar nekoliko bliže. Na prvi pogled mogli bi misliti, da je res taka, ali promotravaje bolje natanko, vidimo, da je vendar le silna razlika. Mnogi národi, kateri so napredovali v omiki, izgubili so gostoljubnost, drugi so si jo ohranili tudi tedaj. Poslednjim smemo in moramo prištevati Slovane. Se vé, da se ne kaže gostoljubnost v omikanem národu več takim načinom, kakor v neomikanem. Na nizki stopinji olike nahajemo razne rodóve gostoljubne, akoravno kažó druge navade in običaje, temu ravno nasprotne. Raznim národom na otócih avstralskih je vsak tujec sovražnik, vsak ga smé zatorej ubíti, dà, njega morilec stori posebno hvale vredno delo, ker mislijo, da donašajo tujci bolezní, kakor menijo nekateri rodovi iztočne Afrike, da so tujci čarovniki. ¹⁾ Nekateri divjaci tujcu sicer ne strežejo po živótu, a jemljó mu vse blagó, katero ima pri sebi. To je po volji bogóvom ali poglavarjem, kateri si ga razdelé. Tú nahajemo tudi versk uplív, ker zahtevajo bogóvi, da se opléni prišli človek. Da je res tako, kažó stanovniki otoka Totune. Mornarju, katerega zanesse vihar na obalo, vzemó vse, tudi take stvari, katere divjakom

¹⁾ K. Andree, „Forschungsreisen in Arabien und Ostafrika, Leipzig 1877.“ zv. II. str. 307.

samim ne mogó rabiti. A če se odpravlja tujec zopet na odhod, darujejo mu čoln, jedi in drugih stvari. ¹⁾

Na otocih Fidšji darujejo tujca bogóvom, ali ga snedó, kakor na novih Hebridah. Celó svojemu rojaku, kateremu je razbila nevihta čoln in ga je vrgla na suho, ne prizanašajo. Kedor bi se usmilil takega nesrečnika, bi se pregrešil proti bogóvom; ti bi ga kaznovali s smrtjo v valovih. Ravno tako je prepovedovala prazna vera na Nemškem nekedaj rešitev človeka, kateri je bil v nevarnosti, da se utopí. ²⁾ Mislili so, da je njega nesreča kazen božja, da pošiljajo bogóvi njega in blago njegovo pomorjanom v dar. Zato se je takó dolgo ohranil na Nemškem „Strandrecht“. Bila je ta pravica zeló kruta. Vsakega tujca, kateremu je razbila nevihta ladijo, smeli so zarobiti na suhem, ali vsaj ugrabiti vse, kar je bilo blagá na ladiji, ali, kar ga je vrglo morje na suho. To barbarstvo se je dolgo ohranilo. Cerkveni in cesarski zakoni odpravili so ga počasi, ali vendar je ostalo še dolgo nekaterim deželam in njih gospodarjem kakor poseben „privilegij“. ³⁾

A vendar nahajemo v vseh téh rodovih veliko gostoljubnost, če je prišel tujec pod streho, v šator ali v kočó. To čudno prikazen si moremo tolmačiti le s tem, da so vojevali in še vojujejo ti národi skóraj vedno med soboj. Zato je trebalo prositi dovoljenja vsakemu, kedor je hotel potovati po deželi. Na Molukih v Alfurih je moral trobiti potnik na rog, kedar je prihajal v deželo in kedar je odhajal. S tem je kazal, da pride prijatelj. Ravno tako je moral v Anglosaksonih trobiti ali vsaj vpiti potnik, kateri ni šel po potu skozi gozd. Tako je zahteval zakon Withreadov. ⁴⁾ A gosta, kateri je prišel pod streho, gostili so nekateri národi na državne troške. V nekaterih nahajemo po sélih posebne hiše za goste, kakor na avstralskih otócih. Na Kreti so imeli v starodavnih časih pri skupnih obedih posebna mesta, namenjena tujcem. ⁵⁾ Ravno tako imajo še dandanes bogataši po nekaterih iztočnih krajih posebna poslopja za goste. ⁶⁾

A vse to velja posebno o národih, kateri mnogo krat še niso zasedli gotovih selšé, ali vojujejo vedno med soboj, ali z drugimi. V Slovanih je stvar druga. Bili so uže od nekđaj kmetovalci, imeli so svoje polje, svoja poslopja, bojevali so se le, kedar jih

¹⁾ Mariner, „Tonga-Archipel“, str. 276.

²⁾ F. Nork, „Die Sitten und Gebräuche der Deutschen und ihrer Nachbarvölker. Stuttgart 1849,“ str. 364. — Fr. Panzer, „Beitrag zur deutschen Mythologie. München 1848 und 1855. Bd. II.“ str. 232.

³⁾ Schulte, „Deutsche Reichs- und Rechtsgeschichte,“ str. 434.

⁴⁾ W. Wachsmuth, „Europäische Sittengeschichte. Leipzig 1831. II.“ str. 209.

⁵⁾ Schoemann, „Griechische Altertümer. Berlin 1871—1873, I.“ 327.

⁶⁾ Klaproth, „Reise in den Kaukasus und nach Georgien. Halle und Berlin 1812—1814. II.“ str. 610.

je napadal sovražnik, da si branijo svoje imetje. Zato nahajemo v ljubezni do mirú še poseben vzrok, kateri stavi njih gostoljubnost nad gostoljubnost drugih národov. A sicer je uplivalo na razvitje tega lepega svojstva se vé, tudi pomanjkanje vsake narave za tujce. Kedor je potoval, bodi si trgovec ali drug človek, ni našel na potu krčme, kjer bi bil počival za plačilo.

Da je gostoljubnost slovanska res dika národova, pričajo nam uže najstarejši pisatelji. Bizantinski car Mavrikij ¹⁾ pravi: „Tujcem so gostoljubni. Prijazno jih vodijo iz kraja do kraja, kamor jim je treba iti. Če se pripéti komu kaka nesreča po nemarnosti onega, kateri ga je sprejel, začne boj proti njemu oni, kateri mu je privédel gosta, ker misli, da je pobožna dolžnost osveta za tujca.“

Ravno tako pripoveduje Helmold: ²⁾ „Po končani službi božji nas je prosil Pribislav, naj počastimo s svojim prihodom njega hišo, nekoliko oddaljeno. Sprejel nas je z velikim veseljem, napravil nam sijajen obed. Nad dvajset jedí so nam donesli na mizo. Tú sem spoznal po svoji skušnji, o čemer sem čul prej le praviti, da ni gostoljubnejšega národa od Slovanov. Pri nabiranji gostov so vsi jednako marljivi in prijazni, tako, da ni treba nobenemu iskati gostoprimstva. Kar si pridobé s kmétovanjem, z ribarstvom, z lovom, vse porabijo za gostoljubnost. Kolikor več potrosi kedo o tém, toliko bolje ga čislajo. Da, marsikaterega izmed njih nažene to do tatvine in do plena. Taka zločinstva niso velika, vsak jih izgovarja z gostoljubnostjo. Po slovanski navadi razdeljujejo gostom po dnevi, kar nakradejo po noči. A če zasačijo koga, da je spodil tujega gosta, menijo, da mu smejo požgati hišo in imetje. Vsi mislijo, da je neslaven, da je vreden zaničevanja, kedor ne sprejme gosta po svoji moči.“

Tako so kovali v zvezde uže stari pisatelji slovansko gostoljubnost. Helmold pravi menda preveč, ker ni poznal zádružnega življenja slovanskega. On je mislil na tatvino, kjer je po slovanski upravi ni bilo. ³⁾ V zádruhi je stvar inača, kakor tamo, kjer ima vsak svoje gotovo posestvo. Ali še dandanašnji ne najdemo potopisca ali sicer drugega opisovatelja kakega plemena slovanskega, kateri bi se ne čudil gostoljubnosti slovanski. Da to svojstvo nima vzroka le v potrebi potnikov, da ni urojéno le národom na nizki stopinji omike, da ne izvira iz radovednosti, ker vedó pri-

¹⁾ „Στρατηγικόν“, 11. 5.

²⁾ „Chronica Slavorum“, I. 82. Primeri II. 12. Prim. A d a m a B r e m s k e g a (Adam von Bremen), „histor. ecclesiae“ II. 12.

³⁾ Zato čitamo tudi v „Vita S. Ottonis“ II. 20: „Tanta vero fides et societas est inter eos, ut furtorum et fraudium penitus inexperti (sint).“ Životopisec sv. Otona je spoznal Slovane bolje, on pravi, da niso poznali tatvine; zato še dandanes nekateri rodovi slovanski ne poznajo ključanic, vse imajo odprto, ker se ni bati tatov.

povedovati tujci mnogo novic, kako se godi po sveti i. t. d., kaže nam ves značaj slovanski. Bili so n. pr. tudi zelo ljubeznjivi in prijazni z zarobljenci. Ljubezen do bližnjega in usmiljenje do reveža, kateri tava po sveti, bil je menda in je še glavni vzrok gostoljubnosti. Zadržna uprava slovanska, po kateri ima vsak ud rodovine tiste pravice, provzrokovala je, da med njimi ni bilo beračev, revežev. Vsakdo je bil posestnik v zadržu. Gotovo se je smilil zatorej Slovanu vsak človek, kateri je potoval po sveti, ter ni imel kraja, kamor bi položil glavo. Dobro in milo srce ganilo je zategadelj vsakega, da postreže tujcu, kateri pride k njemu v hišo.

Ta navada se je ohranila do današnjega dne v vseh rodovih slovanskih. Primér navesti bi mogli na tisuče, ali zadostujejo naj nekateri. ¹⁾ Medaković pravi: „Još je uzvišeniji i plemenitiji karakter Crnogorca, kad prima u nevolji čovjeka pod svoj krov. Svakojem nevoljniku otvorena su vrata u svakojem domu svakojeg Crnogorca. Nije ta duševna vrlina i ljudska milost samo za brata Crnogorca, već za svakojeg brata rišćanina pa i za samog turčina. Negleda se, koje je vjere i národnosti, već se gleda kakva je ljudska nevolja. Dogadjalo se, da su Crnogorci kakvog krivca gonili, da ga ubiju, a ovaj se dočepa da u čiju kuću umakne, onda je krivac u sigurnosti i više ga niko tači nesmije. Ovo je ne samo za Crnogorca već isto tako i za Turčina, pa ako je Turčin krvnik crnogorski i čeraju ga Crnogorci pa pobježe u dom Crnogorca, on je tad spasio svoj život. Dok je ovaj nevoljnik utekao pod krov Crnogorca, domaćin odma pod oružjem izlazi pred kuću i motri na one Crnogorce, koji bježećega gone, pak će jim, pošto se primaknu reći: „On je pod mojim krovom, i dok je u mojemu domu, preko mene živa, nemože mu niko ništa učiniti; ako ga mislite ubiti, prije mene pak njega.“ Nema te vlasti niti sile, koja će primorati Crnogorca, da izda čovjeka izpod svojega krova; nema ni blaga, koje bi ga zaslijepilo ili prevlastilo, da pogazi ovaj amanet, ovu naslijedjenu vrlinu svojih pradjedova. ²⁾ Jeli čovjek jednom ijo sô i hljeb sa Crnogorcem, onda su oni braća i blizki drugovi. Kao što svakoga nesrećnika, tako prima Crnogorac pod svoj krov svakoga uskoka, te ga čuva kao svoga rođenog u svojem domu: a kad se uskoku ukaže zgoda i dobije volja da ide, Crnogorac će

¹⁾ Gl. Dr. V. Bogišić, „Pravni običaji kod Slovena. V kužiževniku, časopisu za jezik i povjest hrvatsku i srbsku. U Zagrebu 1866. (Godina treća),“ str. 437 in dalje.

²⁾ Gost v hiši svojega prijatelja je bil tudi varen pred preganjanjem zaradi zločina. Hudodelci so se skrivali pri svojih sosedah, pod streho njih so bili varni. Tem neprilikam niso mogli priti v oči. Vladika Peter II. je dal zatorej zažgati hišo, v kateri se je skrival kak hudodelec, da je ustavil na ta način zlorabo gostoljubnosti. Gl. G. Frilley in Jovan Vlahović, „le Monténégro contemporain, Paris 1876“, str. 225.

ga pratiti i čuvati od svake napasti. Stojao uskok koliko mu drago u domu Crnogorca, nigda mu ovaj neće reći da odlazi, niti tražiti kakve naknade, što je užio kod njega.“

V vseh Slovanih nahajemo isto razméro. Kedar pride gost, pozdravljajo ga veseli, poslužijo mu z vsem, kar imajo. Po nekaterih krajih, n. pr. v Hercegovini, domači ne pijó vina in rakije, samo, da mogó gostiti došlecev. „Što bog i kuća da i što se namjeri“, vse je le za gosta. Domačin in domačica se izpričavata gostu, če mu ponujata tudi najboljših in najobilnejših jedil: „Oprostite mi, nije kako se hoće, nego kako se može.“ Ali gost je tudi velika čast vsej hiši. Ako se ljudje rugajo komu, govore: „Nikad ti u godini dana ne bude jednom musafer u kući.“ A če hočejo hvaliti dom, pravijo: „Ne diraj u tu kuću, ona je vazda musaferška kuća bila.“

Največja sramota bi bila vsej hiši, ako bi pustili oditi gosta negostovanega. Po nekaterih krajih sprejemajo gosta kaj slovesno. Napijajo mu iz čaše, pripravljene za take slovesnosti, na kateri nahajemo mnogo krat napis:

„Dobro došli gosti mili,
U zdravlje je izkapili!“

Ko je gost v hiši, ne treba mu skrbeti o ničemer. Oskrbé mu konja, posušé mu obleko in mu storé vse, kar bi po krémah niti za novce ne mogel dobiti. V Bolgarih okolo Ljeskovca oddá došlec gospodarju celó svoje novce, da mu jih hrani, dokler je pri njem.

V Črnogorcih podaje domačin došlecu rôko, napija mu in naznanja s tém, da ga sprejema v svojo vrsto. Kedar odhaje gost, prosijo ga domačini, naj ustrelí s puško, da naznanja sosedom, da je zadovoljen s sprejemom.

Taka dobrodušnost se kaže tudi v vsem drugem življenji. Rad pomore sosed sosedu pri delu, v nesreči, kakor le more. Dá, celo država je gostoljubna. Skadarski paša Mahmut Bušatlija pridrl je bil leta 1785 s silno vojsko v Črno goro. Došel je celo v Cetinje, popalil je vse in storil silne škode. Posled dvéh let se zameri paša svojemu sultanu, kateri pošlje veliko vojsko proti njemu. Zato vpraša Mahmut kneza črnogorskega Petra I., ali bi mu dal zavetja. Vladika mu odgovorí, da so domovi siromašni v Črnogorcih odprti vsem nesrečnikom brez razlike, da more priti zatorej paša slobodno k njemu, ker velja na Črni gori zakon, da pomogó vsakemu v nesreči. Mahmut spravi zategadelj vse svoje dragocenosti na Črno goro in jih oddá vladiki na „amanet“, t. j. v varstvo. Ko premaga paša vojsko sultanovo, vrne mu knez vse dragocenosti.

Ali Črnogorci ne sprejemajo le tujca radi pod svojo streho in ga pogostujejo, tudi pomagajo mu radi v nesreči. Če pogorí kedo, pomogó mu sosedje z novci in z rokami. Če mu pokradejo

živino, če mora platiti „krv“ za ubitega človeka, pomaga mu bratstvo kolikor le more. To imenujejo „poplata“. ¹⁾ Zato ne pomenja glagol „poplatiti“ samo „plačati“, ampak tudi „darovati“. Tudi poje narodna pesem: „Poplatiše sužnja nevoljnoga“. Dobrosrčnost kaže se o vsaki priliki. Seljaci se ravnajo med soboj po geslu: „Ja tebi danas, a ti meni sutra.“ To nam kaže prav lepo „pomoč“ in „môba“. Kedar treba seljaku delovcev za svoja dela, a jih sam nima dosta, naprosi sosedov in prijateljev, da mu pomagó s pogojem, da pomaga tudi on, kedar jim bode treba. Ali pri tem ne štejejo strogo pomagačev. Komur treba 15 delovcev, ne more jih poslati n. pr. svojemu prijatelju več, kakor šest, vendar se pobotata tudi o tém.

„Môba“ je tudi pomoč, toda razlikuje se od nje, da prihaje na „môbo“ veliko več pomagačev in da jo sklicujejo le tedaj, kedar je mnogo dela na jeden krat, kateremu tudi velika zádruga ni kós. Sklicujejo jo na košnjo, na žetev, na „plastidbu“ (na spravljanje pokošenega sená). Tedaj se zbere po 20 do 30, v srednji Hercegovini celo po 60 do 70 fantov in deklet. Plače ne zahtevajo pomagači, sám pogostiti jih mora gospodar dobro. Delovci prihajejo oblečeni kakor na kak praznik. Po dokončanem delu se gosté, plešó in pevajo do trde noči. Primerjati bi mogli temu na Slovenskem prostovoljne pomagače, kateri pomagajo spravljeni prosó, obrezovati repo, líčiti koruzo i. t. d. Vendar, najlepše se kaže „pomoč“ in „môba“, kedar prihajejo ljudjé pomagat ubožcem. Zberó se ljudjé in zórjejo njivo onemu, kateri nima svoje živine za delo, devojke se zbirajo po zimi po hišah, kjer ni dosta ženskih, da bi napréle potrebne preje za dom i. t. d.

O gostoljubnosti kaže dalje najbolje pregovor: „Težko ti kući, u koju gosti ne dolaze.“

O Srbih pripoveduje Vuk („Rj.“ s. v. krčma): „Krčem dosedaj na Srbskem, po Bosni in Hercegovini ni drugod, kakor po mestih, po planinah, kjer ni vasi, in ob rekah. Kedor potuje, prenoči v selu, kjer ga prehití noč. Ustavi se pred prvo hišo in vpraša, ali more prenočiti. Gospodar ali gospodinja ga sprejme vesela ali mu reče, da ne more, ker nima sená za konja ali kaj drugega, in mu pové, v kateri hiši more dobiti potrebnega. Če jih pride vsa družina, razdelé se po hišah.“

„Vsak gospodar sprejme gosta, če nima vina ali rakije, da bi ga pogostil, izposodi si potrebnih reči od sosedu ali prijatelja. Po hišah, kjer stanujejo imoviti ljudjé, imajo gostov skóraj vsak dan: danes pride pop, drugi dan kak kalugjer, tretji kedo drug. Nekateri bégovi po Bosni imajo posebno poslopje poleg hiše, namenjeno gostom. Tú more ostati gost, kolikor časa hoče, ne treba mu platiti niti záse, niti za konja, niti za hlapca. Kedar odhaje, pokloni slugam kako darflo.“

¹⁾ Gl. Vuk, „Rječnik“, s. v.

Dalje opisuje Bogišić gostoljubnost rusko. Po ruskih národnih pesmah nahajemo često običaje, katerih se mora držati gost, ki hoče uživati gostovskega prava. Ves obred spoznavamo v naslednjih vrsticah :

„Molodoj Solovej synŭ Budimirovičŭ,
Spasovu obrazu molitsja,
Vladimiru knjazu klanjatsja,
Knjaginjě Apraksěvnoj vŭ osobicu.“

(Kirša Danilov, 5.)

Stopivši v hišo moli zatorej pred „spasovim obrazom“ (sliko spasiljevo) in se klanja gospodarju in gospodinjji. Ta obred mu daje vse pravice gostove; kedor bi se mu ógnil, bi žalil hišo.

Gospodar pozdravlja prišleca z raznimi pozdravi, da bi mu pokazal, kako mil mu je njega prihod. Imenuje ga „dragega gosta“, prosi ga oproščenja, da ga ne sprejme tako lepo in sijajno, kakor bi ga hotel, akoravno storí vse, kar mu je moči.

Posadí ga za mizo na častno mesto in donaša jedi in pijače. Vse, kar mu donesó na mizo, imenujejo „hljeb-so“, zato, ker je navada, še danes, da ponujajo došlecu najprej kruha in solí. Tudi donašajo še sedaj vsakemu novemu namestniku cesarskemu, kedar pride na svoje mesto, kruha in solí, v znamenje gostoprinstva. Ravno tako delajo samemu carju, kedar pride v deželo ali v mesto. V granitni Palati v Moskvi in v Eremitagi v Peterburgu je na stotine zlatih in srebrnih krožnikov in solnic, na katerih so prinesli carju poslaniki raznih dežel in mest „hljeb-so“.

Zato imenujejo Rusi še sedaj gostoljubnost, „hlěbosolčstvo.“ Jednako imenujejo tudi Srbi človeka, s katerim so jéli kruh in sol, „solojednika“ ali „soiljebnika“. ¹⁾

Sol in kruh rabi ljudém od nekedaj za glavno jed, zato ste obe reči vsem národom v izrédni časti. Rimski povestničar Tacit ²⁾ pripoveduje n. pr. o strašni vojski v Hermundurih in Chattih zaradi slane reke, iz katere so dobivali sol s tem, da so uliváli vódo na ogenj. Mislili so namreč, da so kraji, kjer teče slana vóda, nébu najbližji in da uslišujejo bogóvi molitev človeško na takih krajih najrajši (eos maxime locos propinquare coelo, precesque mortalium a deis nusquam propius audiri). Kedar odhaje gost, prosijo ga Rusi, naj ne raznaša slabega glasa o hiši.

Gostoljubnost národova se kaže posebno revežem. Berači in sleparji menda ne živé nikjer také dobro, kakor na Ruskem. Zato je tudi opravičen izrek: „Na Rusi ešte otŭ goloda (glada = lakote) niko ne umiralŭ.“ „Hljeb-so“ je na Ruskem také stara navada, da ja pošiljajo prijatelji in znanci pri vsaki priliki, tudi, ako je kedó promenił samo svoje stanovanje i. t. d.

¹⁾ Gl. Vuk, „Rječnik,“ s. v.

²⁾ Tacitus, „ann. XIII.“ 57.

Velikoruski seljaci, oddaljeni od mest, mislijo še sedaj, da je greh, vzeti novcev od gosta. Po njih misli je dolžnost vsakemu, da pogostí tujca s tém, kar je Bog poslal.

A gostoljubnost nahajemo tudi v Slovanih polárnega morjá. Nesrečnike, katerim je razbila nevihta ladijo, sprejemajo ljudjé po bratski, dà, gostoljubnost velja tudi mrtvecem. Kedor najde mrtveca, mora ga pokôpati, če bi s tém izgubil tudi mnogo časa in priliko za najboljši lov. To je vredno, da se spominja, ker je vse leto jedva kakih šest tednov ugodnih lovu. A še tedaj je mnogo krat grdó vréme, takó, da ostaje ugodnih dní časih jedva po dvajset. V tem si mora pribaviti marsikatera družina hrane za vse leto. ¹⁾

O Lipovanih, naseljencih ruskih v Bukovini, pravijo, da niso gostoljubni, da ne sprejemajo radi tujca ali gosta v svoje hiše, ali ti so razkoluici in mislijo, da so nečisti vsi oni, kateri niso njih vére; zato moremo umeti, zakaj ne vidijo radi gosta. V lepem svitu se kaže tudi gostoljubnost v dalmatinskih Morlakih. O tem rodu pripovedujejo potniki marsikako slabo, ker ne poznajo njega izvirnega slovanskega značaja. Morlak je rojen gostoljub, rad odpira tujcem svojo hišo, gostí jih, kolikor najbolje more, plačila neče za svojo postrežbo. To svojstvo ima ne le bogatin, ampak tudi siromak. Bogatin pripravlja gostu jagnje, siromak ponuja kokóš, mleka, sat medú, ali kaj drugega. Fortis pravi na strani 55 svojega potovanja po Dalmaciji: „Dokler živím, ne zabim srčnega gostenja, s katerim me je počastil vojvoda Pervan iz Kokorića. Bil sem prijatelj nekemu njegovemu sorodniku. Poslal mi je obleke in vodnikov naproti; v nekaterih dnévih, kedar sem bil pri njem, mi je pokazal izvrstno svojo gostoljubnost, svojega sina je poslal z menoj do Neretve, akoravno je oddaljena od njega hiše dober dan hodá. Dal mi je jedi soboj, a ni hotel niti krajcarja za tó. Ko sem odhajal, izpremljal me je gospodar z vso družíno, še po slovésu se ni vrnil, gledal je za menoj, dokler me je mogel videti. Ta prijaznost vzbudíla mi je v srcu čuvstvo, katerega nisem čutil nikdar, ko sem potoval po Italiji.“ ²⁾

Gostoljubnost se kaže tudi po národnih posloviceh. V Čelakovskega zbirki jih nahajemo polnih šest strani; ³⁾ Čehi in Poljaci pravijo: „Host do domu, bñh do domu“, a Rusi: „Česti priložena (gostju), a otú ubytky bogú izbavilú.“ Kedar pride gost, živé bolje v hiši, kakor navadno; zató pravijo Srbi: „Dogje gost, pa razori post“; zaradi tega se celó ne postijo, kedar treba častiti prišleca.

¹⁾ Erman, „Archiv V.“ 588.

²⁾ Gl. S. Ljubíć, „Národní običaji kod Vlahah u Dalmaciji. U Zadru 1846“, str. 16. Prim. Menin, *Il costume di tutte le nazioni*,“ str. 728.

³⁾ Fr. L. Čelakovský, „Mudrosloví narodu slovanskeho ve pñislovích, v Praze, 1852,“ str. 413—418.

Ali v prislovciah nahajemo tudi takih, katere ne kaže ravno veselja o gostih. V Srbih in v drugih rodóvih čujemo: „Vesél gost, a žalosten gospodar“; ali: „Gost mrzí na gosta, a domačín na obadva“, ali: „Najmilijeg gosta, tri dana je dosta“, in jednakih na stótime. To ne govóri proti gostoljubnosti, ampak le proti onim, kateri tudi tú ne poznajavo mere. Ni treba misliti tú s Čelakovskim (gl. str. 415) na to, da je začela ginevati gostoljubnost. Ako le pomislimo razliko med gostom, kateri pride po opravkih, ostaje toliko časa, kolikor mu treba, da si počije, da izvrši svoja opravila, in mislimo si gosta, kateri samo lenúši po svetu, lahko umemo, zakaj je národ stvaril tudi takih prislovič. A da pripisujejo gostu mnogo krat tudi v šali, kar se ne tiče njega, nam pričuje porogljiva pesmica srbska:

„Sedam kuća jednu kozu muze,
Još se (h)vale, da se dobro (h)rane:
Da im nije mloge gostinice,
Od sira bi ćuprije zidali,
Na siruci b' vodenice mljele.“

(Vuk, „Rj.“ s. v. gostinica.)

II.

Božja sodba.

Bog pomaga nedolžniku, mislili so pogani, verujejo kristijani. Zato nahajemo v poganstvu in v kristijanstvu srednjega veka čudnih navád, in običajev, po katerih so skušali izpoznávati nedolžnost ali krivíco zatoženčevó. Nedolžnost ima veliko moč, celó čuda dela Bog, da varuje nedolžnika, iz očitne nevarnosti, mislijo mnogi še sedaj, ga reši Bog. Če skoči nedolžnik v vódo, ne utóne, če utakne rôki v vrélo vódo, ne spéče se, v boju ga sovražnik ne premóre, ako dela vse le zato, da dokaže svojo nedolžnost. Po misli indijski more narediti otrok kroglo iz vóde, po misli slovenski imajo nedolžni mladenči oblast nad zmijami, gnati jih mogó, kamor hočejo, dá, ubraniti se jim ne mogó, če jih hočejo tudi usmrtiti. ¹⁾ Bog ustavlja celó príródine moči, da varuje nedolžnika.

Te in jednake misli so napotile razne národe úže zgodaj, da so skušali izpoznávati krivícnika por aznih skušnjah („očiste“) ali po božji sodbi. Obtoženec je moral prijemati ali nositi razbeljeno železo v rokah, moral je hoditi po žarečih lémežih, metali so ga v vódo, sézati je moral v vrélo vódo, ali bojevati se

¹⁾ Jagić, „Archiv für slav. Philologie“ II. 439.

mu je bilo s tožiteljem, da dokaže, je li kriv ali ne. Kedor se ni opékel, kogar ni požrla vóda, kogar ni premógel nasprotnik, bil je nedolžen.

Uže v svetem pismu berémo takošno zapóved. V četrti knjigi Mojzevi (5. 12—18) stoji zapisano: „Če je komu žena nezvesta in je mož ljubosumen, a jej ne more dokazati, da je grešila z drugim možem, naj jo pelje pred duhovnika. Zánjo naj prinaša v dar deseti del jednega efa ječmenove moke. Ali na moko naj ne zlíva olja, niti naj ne síplje kadíla náujo, kajti to je dar ljubosumnosti, dar premišljevanja, da se najde pregreha. Duhovnik naj jo pripelje (na svetišče) in naj jo postavi pred Jehovo; naj vzame posvečene vóde v lončeni posodi, in prahú, kateri leží na tleh v stanovanji, in naj ga vrže v vódo. Potem naj postavi ženo pred Jehovo, naj jej odkrije glavo in naj jej dene na roki dar premišljevanja, ki je dar ljubosumnosti, in v roki duhovnikovi bodi vóda kletve. Na to naj zaklinja duhovnik ženo, naj jej ne škoduje grenka vóda kletve, ako ni grešila; a če je grešila in se je onečistila z drugim, naj jo stori Jehova kletvo in prisego vsemu národu, ledija naj se jej posušé in trebuh naj se jej napihuje. In žena naj odgovarja: amen! amen!“ Na to je zapisal duhovnik kletvo na listič in jo izbrisal z grenko vodó, in je dal ženi piti vodé. Potem vzame dar iz rok ženinih, daruje jedno pest, jo sežgé na oltarji in žena je morala spiti vodó.

Tedaj se bode spolnila kletva nad njo, če se je spozabila res, ali, če je nedolžna, ne bode jej škodila vóda, ampak rodovíta bode.

Boj Davidov z Golijatom je tudi le ‚božja sodba‘, s pomočjo božjo premaga mali fantič orjaka.

Od todi nahajemo kasnejše tudi v legendah mnogo jednacih primér. Tako pripoveduje Herman de Valenciennes (iz XIII. veka) v životopisu Marije device: ¹⁾ „Hči Abramova je bila noseča od duha „drevésa življenja“, katero je usadil Bog na Abramov vrt. Iz lesá tega drevesa naj bi stesali nekédaj križ Izveličarju. Ko opazi oča, da je „trudna“, bil je zeló hud. Toda ona mu dokaže svojo nedolžnost s tém, da gré skozi ogenj gola do srajce. Plamen jej ni škodil, nego promenil se je v dehtéce rožice.“ Jednacih primér imamo še mnogo po legendah.

V Grkih nahajemo tisti običaj. V Sofoklejevi „Antigoni“ (v. 264—267) pravi stražnik, kateri je varoval truplo Polynikovo, da bi ga ne pokopal kedó, „da je pripravljen on in njega tovariši pobirati z rokami razbeljeno železo, iti skozi ogenj in slovesno priséči bogóvom, da niso potrosili niti samí trupla s prstjó, niti ne vedó, kedó je to storil.“

Boginja Gê (Zemlja) je imela slaven tempelj v Krathi (Krathis) v Ahaji. Svečenice njé mogle so biti le žene, katere

¹⁾ Gl. „Histoire littéraire de la France“, 18. 834.

so se udale v svojem življenji jednemu samemu možu. Pavzani (VII. 25. 13) pripoveduje zatorej, da so morale piti žene, katere so hotele biti svečenice v tem svetišči, bikove krvi, o kateri so mislili Grki, da usmrti vsakega, kedor jo pije, če ne govori resni e.

Na Siciliji, blizu mestu Paliki, so bili žvepleni studenci, sveti bogovom Palikom. Tamo so Grki slovesno prisézali, ali, kedor je hotel prisézati, se ni smel doteknuti nekaj časa prej ženske, ni smel jesti nekaterih jedi i. t. d. Kedar je prisézal, stopal je kraj studenca, da se je dotikal robú. Na to mu je čital svečenik prisego in prisezalec je moral govoriti za njim. Kedor je prisezal po krivem, oslépel je na hip ali je umrl takoj. Drugi pisatelji pripovedujejo, ¹⁾ da so zapisavali prisego na deskico, katero so metali v vódo. Če je govoril zatoženec resnico, plavala je deskica po vódi, če ne, utonila je, a prisezalca je zgrabil ogenj, da je zgorel.

Achilles Tatius („de amor. Clitophon.“ VIII, 12) pripoveduje takó o studencu pri Efezu: „Če dólžé kako žensko, da se je pregrešila, mora stopiti v studenec in se umivati. Vóda je plitva in seza nad méča. Kedor je hotel prisézati, zapisal je prisego na pisno deskico, jo je zavezal po šegi tedanji z vrvíco in si jo obesil okolo vratú. Na to je stopil v vódo; če je prisézal pravično, ostala je vóda mirna, če ne, naraščala je tako dolgo, da mu je narasla do vrata, in da je potopila tudi deskico.“

A Eustathius (Ismene, VII.) poroča o studencu pri Efezu, da je vóda ostajala čista, če je stopila vánjo devica, ali če je bilo izgubilo dekletce svoje devištvo, skalila se je.

V Arkadiji, blizu mesta Nonakris, je bil studenec Styx. Kedor je prisézal po krivem in je pil njega vodé, je umrl takoj, le oni je ostajal živ, kateri je prisezal pravično. Herodot (IV. 5.) pripoveduje, kako se je začel rod Skythov. Dežela, kjer so bivali kasnejše, bila je pusta, ni bilo žive duše tamo. Narodí se v nji prvi Skyth, Targitaos. Oča mu je bil Zen, mati hči reke Boristhena. Targitaos je imel tri sinove, Lipoksaída, Arpoksaída in Kolaksaída. Ko so vladali še vsi trijé, pade z nebés zlat plug, zlat jarem, zlata bojna sekíra in zlata čása (σάλα). Starejši brat hoče prvi pobrati te stvari, ali opeče se, srednji poskusi drugi, ali opeče se tudi, a tretji pobere vse brez kvara. Starejša prepustita zatorej mlajšemu kraljestvo.

Poznali so božjo sodbo tudi Rimljani, a rabile so jim očiste navadno le za robóve, ne za oproščence. „Acron ad Horatii epistolas“ I. 10 (Gesner str. 521) pravi: „Če sumnijo, da so ukrali robóvi kaj, vodijo jih k svečeniku; ta dá vsakemu kósec kruha, kateri je zagovorjen (carmine infectus). Ko ga snedó, zvé

¹⁾ Stephanus byzantinus, s. v. *παλική*.

se, kedo je tat.“ Po čem so spoznavali hudodelca, nam ne pripoveduje, ali misliti smemo, da so menili tisto, kakor v srednjem veku Germani, kateri so mislili, da se mora zadaviti zločinec nad grizljejem blagoslovljenega kruha.

Bogóvi grški in rimski so prisézali pri vódi podzemeljske reke Styxove. Kedor bi bil prisegel po krivem, ležati bi bil moral veliko letino dóbo mrtev, a po vzbujenji bi moral živeti še devet let prognan iz družbe drugih bogóv.

Ko so tožili v Rimu svečenico Vestino Tucijo (Tuccia), da je prelomila prisego devištvá, opravičila se je s tém, da je prinesla vóde v situ iz Tibere in jo je zlila višjim duhovnikom pred nóge.

Tudi v byzantinskem carstvu je bila navadna božja sodba, posebno po razbeljenem železu. Georgius Akropolita (c. 50) pravi o carju Mihailu: „Ker ti ni moči dokazati po svedokih, moraš dokazovati resnico po razbeljenem železu“ (*τῷ μύθῳ τῆν ἀλήθειαν παραστήσεται*).

Da je služil národom dvoboj o božji sodbi, je znano; mnogo prilik bi mogli navesti o Davidu, o bojih grških in rimljanskih, o vojskah nemških in slovanskih.

A posebno razširila se je božja sodba v srednjem veku. Najstarejšo pričo iz téh časov nahajemo v Gregoriju Turškem: ¹⁾ „Arijansk in katolišk duhovnik“, pripoveduje, „sta se pričkala o veri.“ Naposled reče zadnji: „Kaj se mučiva z dolgim pravdanjem, z dejanjem poskúsiva, kaj je pravo, zakuríva pod kótlom, vrzíva prstan v vrélo vódo, in kedor ga potegne iz vóde, on ima pravico, nasprotnik se mora udati njega mnenju. Arijanu je bilo po volji, dogovorita se zatorej, da poskusita božjo sodbo drugo jutro. A po nóči se začenja bati katoličan; zjutraj vstane in si namaže roki z oljem in drugimi mazili. Ob tretji uri prideta na trg, ljudjé privró od vseh strani, zakurijo, postavijo kótel na ogenj, vóda začne vréti, in vržejo prstan v vódo. Najprej povabi dijakon krivoverca, naj zagrabi prstan, ali ta ga zavrne: „Ti si nasvetoval poskušnjo, ti moraš iskati prvi prstana.“ Trepetaje zaviše dijakon rokave. Toda, ko zapazi nasprotnik, da ima namazani roki, zavpije: „Rabil ti je pripomoček, tvoja poskušnja ne velja nič!“ V tem hipu pride mimo drug katoliški duhovnik iz Ravene, Jacint (Jacintus), in vpraša, o čem se pričkata. Jedva zvé o čem, potegne roko iz obleke in utakne desníco v kótel. Prstan je bil zeló legak in drobán, vroča vóda ga je gonila sem ter tija, kakor veter pleve. Dolgo ga je iskal in lovil, a še le posled jedne ure ga ujame. V tem so kurili vedno pod kótlom, da je vóda bolje vréla. Ko potegne dijakon roko iz kropa, ni se mu znala nikakova opeklína, pravil je celó, da je bila vóda na dnù mrzla, le od zgoraj je bila mlačna. Krivoverec, osupnen, reče: „Tudi meni bode pomagala vera“ in utakne roko v vrélo vodó. Ali jedva se je poto-

¹⁾ Gregor von Tours „miracul. lib. 1. c. 81.“

pila roka v vódi, se je opekel tako strašno, da mu je padlo vse mesó od kostí. Tako je bila končana „pravda.“ To se je zgodilo v gornji Italiji v šestem veku.

Leta 859 so tožili kralja Lotharja ženo Thietbergo, da ni ostala zvesta svojemu možu; zato ponudi ona dokaz svoje čistosti po božji sodbi. A ker je veljalo pravo, da ženskim ni treba dokazovati samim, ampak mogó voliti tudi namestnika možá, dokazal je njé sluga, da je bila tožba le obrekovanje. Posebno razširjena je bila in je menda še v današnjih dnéh božja sodba po Indiji.

O Slovanih so mislili nekedaj učenjaki nemški, da niso poznali božje sodbe, ker pravi Hel m o l d („Chronicon Slavorum“ I. 83. Leib n i z, p. 608): „Slovanom (krščeniim) niso dopuščali prisézati pri drevesih, studencih in pri kamenju, obtožence so dajali duhovnikom, da jih skušajo z železom (razbeljenim) ali z lémeži (zarečimi).“ Ali od tedaj se razširja poznanje národa slovanskega silno hitro. Angleži in Francozi se zanimajo zlasti za vse posebnosti slovanske, na Nemškem so se začeli pečati od nekdaj učenjaki resno z bližnjim národom slovanskim. Razna društva v Meklenburgu, v Pomoraciji, na Pruskem, po Poznanskem in Šlezijemskem bavijo se uže silno dolgo uspešno s starožitnostimi onih pokrajin. Ta društva priznavajo radovoljno, da so bivali nekedaj Slovani po téh pokrajinah. Nemški učenjaki sami so dokazali, n. pr., da so vse pripovedi o nekedanjih Nemcih na otoku Ranu (Rügen) le pravljice. Leta 1868 je preiskaval poseben odbor razvalíne na otoku in dokazal je jasno, da ne nahaje ni najmanjšega vzroka, da bi mogel pripisavati razvalíne nemškemu národu. Vse to je prav veselo znamenje. Kaže nam, da je obilica učenjakov nepristranska, katera išče le resnice in jo priznava tudi povsodi, kjer jo najde. Dà, mnogi so uže očitali svojim rojakom, da se pečajo bolje z národi afrikanskimi in azijskimi, da se učé jezikov divjih národov, a zanemarjajo svoje bližnje sosede. Da je reč res taka, je gotovo, ali poglejmo tudi mi, kako delamo Slovani; koliko jih je Slovanov, kateri poznajo Slovanstvo le nekoliko bolje na tanko, kedó izmed nas sme reči, da pozná svoje brate, druge rodove slovanske, le nekoliko bolje, da pozná njih povestnico, da se je seznanil s starožitnostimi národa svojega? Se vé, da bode odgovoril kedó kaj hitro in po svoji misli tudi resnično: Saj ni mamo prilike, da se učimo drugih nareči slovanskih. Ali ta odgovor še ni dosta, kedor ljubi res svoj národ, bode našel sam prilike, ako mu ni žal truda in dela.

Uže slavni Jakob Grimm, vzor vsakemu učenjaku, dokazal je v svoji knjigi „deutsche Rechtsaltertümer“ leta 1828, da so poznali Slovani tudi božjo sodbo. Tega ni sklepal le od todi, da jo nahajemo v vseh inih národih, da zatorej Slovanom gotovo ni bila neznana. Uže leta 1826 je pisal E w e r s, profesor na vseučilišči v Dorpatu, svojo knjigo „das älteste Recht der Russen“,

v kateri piše, da jo je našel uže v „pravdi“¹⁾ Jaroslavovi, dani Novgorodcem. Ta „pravda“ je tem večje važnosti, ker je najstarejša. Noben narod nima pisanega zakona iz tako starega časa. Jedva 158 let je minolo, kar je nastala država ruska. Še le leta 988 so se pokristijanili Rusi in so opustili daritve ljudi in uže 32 let kasnejše zapisali so prvo „pravdo.“ V njej nahajemo zatorej početek raznim pravnim rečém, o katerih vidimo v drugih národih evropskih jedva sled. Naprave, o katerih moremo le soditi, kako so nastale in so se razvile v drugih rodovih, vidimo v svojem početku in razvitku. A še več, tudi početek ravno tém napravam moremo dobiti. V družbinskem (zádržnem) življenji, katero ima svoj temelj prav v naravi človeški, vidimo vzrok temu pravu.²⁾

Jasno nam kaže „pravda“ Jaroslavova, da ni bila država, nego združenje posameznih rodovín, da se branijo sovražnikom. Ali posamezne rodovíne v državi niso izgubile nobene pravice, država še ni kaznovala človeka, kateri je koga ubil. Sorodniki ubitemu svojcu so imeli še pravico do krvnega maščevanja; „pravda“ je skušala le nekoliko skržiti krvno maščevanje s tém, da je določevala visóko „viro“ (Wehrgeld) onemu, kateri je opustil maščevanje. Ali o „viri“ v navadnem pomenu se ne govori, ta se je zgotovila še le kasnejše.

Sinovi Jaroslavovi vladali so složno vsak svoji deželi od leta 1054—1068. Kasnejše so se razprli in so živeli v sovraštvu.

Še za časa svojega prijateljstva dostavili so stari „pravdi“ nekoliko novega z imenom: „Pravda, dana zemlji ruski, ko so se zjediniли Isjaslav, Vsevolod, Svjatoslav, Kosnjačko, Perenjég, Mikifor Kijevljan (кыянинъ), Čudin, Mikula.“ Prvi trije so bili sinovi Jaroslavovi, drugi možaki, katere so si pridružili svétnike. Ti so določili uže „viro“ in so ukazali, da se mogó maščevati krvno le bližnji sorodniki. Vidimo zatorej, da so skušali omejiti prosto krvno maščevanje, ali odpraviti ga si niso upali.

Veliki knez Vladimir Vsevolodovič Monomach je pomnožil zakon zopet z nekaterimi dodatki.³⁾

Med dodatki Vladimirovimi nahajemo tudi določilo o božji sodbi. V 17. paragrafu po novejši uredbi pravi: „Dati im pravdu želézo vĕ vsĕch tjažbach i vĕ tatĕbĕ i poklepĕ; ože ne budetĕ

1) „Pravda“ v pomenu „Recht“ znana je bila tudi Slovenom. Kmetje pripovedujejo še sedaj o „stari pravdi“, t. j. o starih pravicah, o katerih so se bojevali l. 1515. in 1516.

2) Glej Joh. Phil. Gust. Ewers, „Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung dargestellt. Dorpat 1826“, str. 288.

3) Našel je „pravdo“ Tatiščev l. 1738. Izdali so jo kasnejše mnogo krat. Poljski je pisal o njej J. B. Rakowiecki, „Prawda Ruska czyli prawa wielkiego se ię zia Jaroslawa Władymirowicza. W. Warszawa. 1820—1822.“

lica, t² dati jemu žel²zo iznevol² do polgrivny zolota; a²e i m²n²e, to na vodu.“¹⁾

Čudil se bode kedo, zakaj ne nahajemo določila o bo²žji sodbi u²e prej, ker stavljajo ta dodatek še le v trinajsti vek. Nekateri so u²e mislili na to in so hoteli dokazovati, da so se Rusi seznanili še le po tujcih (Nemcih in Skandinavcih) z bo²žjo sodbo. Ali, če pomislimo, da nimamo iskati v pravdi običajev národovih, ampak le določil kneževih, ako pomislimo dalje, da tedaj še ne moremo govoriti o državi, kakeršna je sedaj, v kateri imajo vladar ali njega uradniki po zakonu sami pravico kaznovati hudodelca, in oni, kateremu se godí krivíca, nima iskati sam pravice, ampak le po uradu, bodemo lahko uvideli, zakaj pravda prejšnja ne govori o bo²žji sodbi, kakor vidimo še današnje dní, da si išče n. pr. okradenik po državah, kjer ni uréjenih zakonov, sam svoje pravice, da jemlje tatu, ako ga najde, ne le ukradeno stvar, ampak mu naloží s pomočjo starejšin tudi glóbo, takó je bilo tudi tedaj, ko je bila oblast vladarjeva še mala, vsakedo si je iskal pravice sam s pomočjo svojega rodú. Vladar se za take stvari ni brigal in se ni smel brigati, ako ni hotel, da bode ljudstvo nezadovoljno z njim. Zató smo videli, da vladar tudi krvnega maščevanja ni odpravil, akoravno so mu prigovarjali duhovniki, kateri so prišli iz Carigrada. Novgorodski letopisec pripoveduje o tem: „In Vladimir je živel v strahu bo²žjem, in množila so se razbojstva (разбои), in ško²lje so rekli Vladimiru: „Mno²že se razbojniki; zakaj jih ne kaznuješ?“ On jim odgovori: „Bojim se greha (грѣхъ).“ Oni mu rekó: „Ti si postavljen od Boga, da kaznuješ hudobnežev in pomilostuješ dobrih. Ti imaš pravico, da kaznuješ razbojnikov; ali s preiskavo.“ Na to zavrže Vladimir „viro“, in kaznuje razbojnike. In rekli so ško²lje in staroste: „Vojska je mnoga, če je „vira“, naj bode v oro²žju in v konjih.“ In Vladimir reče: „Takó bodi!“ In Vladimir je živel po naredbah bo²žjih, očetovih in dedovih.“²⁾

V tem odstavku nasprotuje si letopisec sam, ker pravi prej, da je odpravil knez „viro“, a takoj potem pravi, da jo je trebalo plačevati v konjih in v oro²žju. Ewers dokazuje, da ni mo²či, da bi bil odpravil u²e Vladimir „viro“, ker jo nahajemo v kasnejših pravdah in ker pravi letopisec sam, da je veljala še dalje. On misli, da so mu svetovali duhovniki, a da njih svéta ni mogel izpolniti; ali, da bi pripravil vsaj pot odpravljenju krvnega maščevanja, ukazal je le, naj se plačuje „vira“, se vé, le tedaj, ako je poškodovanec zadovoljen z njo.

Vendar, da je veljala bo²žja sodba po dvo²boju u²e pred trinajstim vekom, vemo gotovo. Leta 993 premagal je močen mla-

¹⁾ Gl. Dr. H. Jireček, „Das Recht in Böhmen und Mähren, Prag 1865.“ I. 1. str. 64. — Ewers, o. c. str. 317. — Ivanišev, „drevnee pravo Čehov, v Žurnalu min. narodn. pros. 1841. XXX, 139.“ — Afanasjev, „poet. vozzr. Slavjan² na prirodu II. 198.“

²⁾ Gl. Ewers. o. c. str. 213.

denič ruski orjaškega Pečenega v dvoboju in priboril je s tém svojim rojakom zmago. Zato ga je napravil Vladimir velikega možá (velikimъ mužemъ)¹⁾ Pečeneški vojevoda je bil predlagal, naj bode takoj mir, ako zmaga Rus, ali, ako zmaga Pečeneg, naj traje vojska še tri leta.

Leta 1022 bojevala sta se tudi Vladimirov sin Mstislav in knez Kosogov Prededej. Določila sta pred bojem, da izgubi premaganec imetje, ženo, otroke in deželo.

Vse to nam kaže vendar uže jasno, da so poznali Rusi božjo sodbo še v poganstvu, in gotovih poročil o nji ne nahajemo le zato ne, ker je v pravdah ni trebalo omenjati, in ker knez ni imel upliva nájno. Ali tudi v inih Slovanih spoznavamo dvoboj kakor božjo sodbo. Kedar so se bojevali národi, zbirali so mnogo krat od vsake strani jednega bojevalca, ta dva sta potem odločila za obe vojni. Uže v „Ilijadi“ nam opisuje Homer take bôje, Livij nam poroča o Horacijih in Kuracijih, in v Slovanih nahajemo še sedaj mnogo pravljič, n. pr. v Slovenih o Petru Klepcu i. dr. junacih, kateri so pridobili svojcem zmago v dvoboju. Toda, ne smemo misliti, da bi bilo to vse izposojeno. Národ je poznal uže takošne bôje, ko še ni vedel niti o sv. pismu, niti o inih národih.

V baltiških Slovanih veljala je ta navada. V Vagri-janih in Saksonih n. pr. je nastal razpór zaradi meje. Vsaka stranka je trdila, da ima pravo. Napósled se dogovoré, naj določi dvoboj, čegava je pravica. Saksoni si zberó junaka Barvida (Barvido), a Vagriani Agrima. V odločen dan prideta odbranca s knezi in mnogim ljudstvom na mesto, o katerem so se pričkali, kronisti imenujejo ta kraj „vadum Agrim-vidil“. Obé stranki sta blagoslavljali svojega bojevalca, kristijanski Saksoni po šegi krščanski, pogauski Vagriani po obredu poganskem. Na to se začne boj. Dolgo sta se ruvala korenjaka, napósled premaga Sakson Slovana. Vagriani so morali zatorej prepustiti pokrajino. A Saksoni so postavili velik kamen na mesto, kjer je pal Agrim, v večer spomin svojemu junaku Barvidu.

Jednako pripoveduje Wippo²⁾ o Srbih (lužičkih), katerim so silili tudi Saksoni čez mejo: „Pravili so pogani, da kalé Saksoni mir; to hočejo dokazati po dvoboju, ako dovoli cesar. Ravno tako so ponujali Saksoni, akoravno niso imeli pravo, cesarju dvoboj, da bi dokazali svoje pravo. Cesar dovoli, naj rešijo pravdo po dvoboju. Izbrana dva junaka začneta boj . . . končno pade kristijan, ranjen od pogana.“ Takó bi mogli najti še več primér, ktere bi pričale, da Slovanom poganom božja sodba ni bila neznana.

1) „Létopis Nestorova po Kenigsbergskomú spisku“, str. 87. — Ewers o. c. str. 209; 224.

2) Gl. Pistorius, „scriptores rerum germanicarum, III. 479.“ — Jireček, o. c. I. 1, str. 64. — J. Grimm, „Deutsche Rechtsaltertümer“, str. 928.

Opominjati bi mogli tudi boja Miloša Obilića in Vuka Brankovića pred bitvijo na Kosovem, ali dosta je uže primér, saj bodemo videli še, da je ostalo do današnjega dné dovolj prič, kate-
tere nam kažó jasno, da ne smemo misliti, da tega običaja naši
pradedi niso poznali.

Ko so se pokristijanili Slovani, rabilo je kristijanom povsodi
to sredstvo, da spoznajo nedolžnika in krivčnika. Saj smo videli uže
priliko iz sv. pisma, kateri je bil vzrok, da se duhovniki takim
obredom niso ustavljali. Ali opirati so se mogli tudi na boj Da-
vidov z Golijatom, na mladeniče v žaréci peči i. t. d. Krščansko
legende pripovedujejo tudi še mnogo, kako varuje bog pravičnika.
Jednega dogodka smo omenjali uže zgoraj, a našli bi jih lahko še
mnogo.

Znano je, da nedolžniku hudič ne more ničesar, da Bog ne
dopušča, naj bi se zgodilo nedolžniku kaj zlega i. t. d. Stari Slovani
so častili Peruna (pol. Pirun, lit. Perkunas, lot. Pehrkons, staro-
pruski Perkunos). V Stargardu v Vagriji častili so ga posebno;
tamo je bil mu posvečen log, o katerem pravi Helmold (I. 84),
„da je bil svetišče vsej deželi“ (sanctimonium universae terrae). Ve-
likanski starodavni hrasti, drevje, posvečeno v vseh národih naj-
višjemu bogu, šumeli so nad svetiščem Perunovim. Umeteljno iz-
delana lesena ográda je bila narejena okolo svetega kraja, nikedo
ni smel stopiti v ográdo. Le svečeniki, knezi, oni, kateri so iskali
pomoči, in oni, kateri so bili v smrtni nevarnosti, smeli so pri-
hajati. Vsak ponedeljek se je zbiralo ljudstvo pred ográdo k sodbam,
(propter judicia), ker ni vladal Perun le blisku in gromu, ampak
je bil tudi prorok. V njega varstvu je bila sodnija, ¹⁾ v njega
imeni, kakor stari Grki v imeni Zenovem, sodili so Slovani. On
je dajal oblast knezom in svečenikom svojim, da rešujejo tožbe,
on jim je dajal tudi razuma, da so spoznavali pravico in krivico.
Po slovesni daritvi so začenjali zatorej soditi.

Středowsky ²⁾ pripoveduje, da so upodabljali Peruna na
Moravskem z žarečim železom v róci. To bi moglo biti sicer tudi
le znamenje strele. A omenjani pisatelj misli, da je pomenjalo že-
lezo, katero je rabilo božjim sodbam. Dà, nekateri mislijo celo,
da je izvajati beseda Prove, Proven ali Prono, katera pomenja
tudi Peruna od besede „prove“, katera rabi Kašubom še dandanes
v pomenu „pravo“. Středowsky pravi, da so imenovali železo v
v róci Perunovi „pravda“. Gotovo je, da je bil Perun glavar sod-
nijam, v njega imenu sodili so Vagrijadi, smemo zatorej misliti,
da so ga častili vladarja sodnijam tudi drugi Slovani. Da je bilo
posvečenih njemu mnogo svetišč, kaže nam povestnica slovanska.

V Litavskem na gori Rombinus, blizo reke Memel,
kazali so do leta 1811 daritven kamen Perunov, o katerem je pri-

¹⁾ Afanasjev, „poetičeskija vozrěnjija Slavjanŭ na prirodu.“ II. 194.

²⁾ Sac. Moraviae hist. 1710 str. 36.

povedovalo ljudstvo, da si ga je postavil bog sam. Pod njim, pravili so dalje, je bila zlata miza in srebrn plug. Leta 1811 razrušili so kamen, da bi se ljudstvo ne spominjalo več starega božanstva, napravili so iz njega dva málinska kamena. A še tedaj so menili ljudje, da je to velika nesreča za celo okolico.

Rusi častili so ga v Novgorodu in v Kijevu, Jugoslovani so mu darovali; Srbi imenujejo po njem še sedaj peruniko i. t. d.

O svetišču Stargradskem pripoveduje Helmold, da ga je videl sam, ko je bil tamo z biskupom Ljubeškim (Ljubica = Lübeck) Geroldom l. 1155. Biskup je dal razsekati ogrado in sežgati sveta drevesa. Kasnejše naselil je celó Saksone v mestu, da je zatrl ne le poganstvo, ampak tudi národnost slovansko.

Kedar pri sodnijah sodniki niso upali razsoditi sami, je li kriv zatoženec ali je nedolžen, pribežali so k svojemu bogu in so skušali zvedeti pravo po božji sodbi: kedor je mogel nositi zareče železo v roci, kedor je utaknil roko v vrelo vodó, da se ni opekел, kedor je skočil v vódo, da se ni potopil, bil je nedolžen,

Bilo je pač več vrst božje sodbe. Ker jih nepoznamo iz časa poganskega, bodemo našteli one, katere so bile navadne kasnejše posebno na Češkem, ¹⁾ o katerih vemo največ.

Razločevali so troje očist pri božji sodbi: a) pravo vodá (judicium aquae), b) pravo železá (judicium ferri), c) sédanie (dvoboj, judicium duelli).

Vse tri vrste navaja uže pesem iz kraljedvorskega rokopisa „Libušin sud“:

„ . . . dvě věglastě děvě
vyučene veščbam vitezovým:
u jednej sú desky pravdotatné,
u vtorej meč krivdy karajúcí,
protiv ima plamen pravdozvesten
i pod nima svatocudna voda.“

Pri vsaki očisti imeli so biti navzočni duhovniki. Nekateri samostani in nekatere posamezne cerkve so imele posebne pravice, da so smeli očiščevati duhovniki po njih. „Jus Conradi“ zapoveduje določno, §. 8.: „Kedar se imá očiščevati kedó z vodó, nima ga spuščati v vódo nikdó drug, nego sam duhovnik in njega pomagáč.“ Očiščevali so se v „božjem sudu“ po vreli vódi ali po mrzli (judicium aquae ferventis, judicium aquae frigidae). Kedor se je očiščeval z vrelo vodó, imel je sézati z golo rokó v kotel vrele vóde, da potegne iz nje kos železa, kamen ali kakošno drugo stvar. Prepovedani so bili razni pripomočki, o katerih so pravili, da varujejo rôko vročine.

¹⁾ Gl. Jireček, o. c. „O Rusih“ gl. Afanasjev, „poet. vozr. Slavjanŕ na prirodu“ II. 195.

Predno se je očiščeval, imel se je izpovedati, potem ga je obhajal svečenik in ga opominjal, naj ne skuša Boga, ako je morda kriv. Pri božji sodbi po mrzli vódi so peljali za tem toženca k jezeru ali k reki; a kjer ni bilo tekoče vóde dosta velike, rabila jim je kad polna vóde. Ko dospó na odločen kraj, podá mu duhovnik blagoslovljene vóde, da jo izpije, rekoč: „Ta naj ti krepča vero!“ Na to se obrne proti vódi in reče: „Zaklínjam te, vóda, v imeni vsemogočnega Boga, kateri te je stvaril in te podelil ljudem, da jim rabiš; zaklínjam te v imeni sinu, kateri je hodil svojima nogama po tebi in se je dal krstiti s tobój; zaklínjam te v imeni svetega duha, po katerega volji se je razdelilo morje, da je šlo ljudstvo Izraelsko po suhem skozi nje, da ne pustiš tega človeka v sebe, ako je dolžen, česar ga tožijo, ampak, da ga pustiš plavati na sebi.“ Na to se obrne svečenik z nova k tožencu in ga zopet opominja, naj opusti očisto in naj ne izkuša Boga, ako je kriv. Po vseh teh obredih slačijo služabniki toženca, mu vežó roki in nogi, mu opasujó vrv okolo ledij in napravljajo vozec na njej; potem ga spuščajo polagoma na vrvi v vódo. Če se je potopil toliko, da se je zmočila vrv do vozla, bil je nedolžen.

Se vé, da ni bilo težko napraviti, da se je potopil hudobnež do vozla, zato je bil prepovedal uže cesar Karol Véliki l. 800 svojim poslancem očisto po mrzli vódi. Prepoved je ponovil l. 829 tudi Ludovik Pobožni, a vendar ni obveljala povsodi, ker tudi oblast cesarjeva ni veljala povsodi v jednaki meri. Iz početka mislili so tudi, da se potopí le krivičnik, ker so menili, da bodi storil Bog čudo, da varuje nedolžnika in ga pusti plavati po vóde.

Ko so začeli proganjati čarovnice vedno hujše in so premišljevali tedanji modráki vedno boljše na tanko moč hudičovo, ko so začeli verjeti vse neumnosti o čarovnicah, da mogó letati po zraku i. t. d., domislili so si, da bi mogel pomagati peklenšček hudodelcu, da plava nad vodó, zato je obveljalo ravno nasprotno: kedor je utonil, je bil nedolžen, kedor je plaval nad vodó, je bil hudodelec.

A poznávali so Čelhi še drug način božje sodbe z mrzlo vodó. Če sta se toževala dva o nepremičnih stvaréh in sta hotela prirezati obá, moral je iti tožnik skozi globoko reko, a toženec za njim, tri korake oddaljen od njega. Če je začel toniti tožnik, smel se je vrniti toženec in je bil opravičen; a če je prišel prvi onstran vodé in je bil drugi v nevarnosti, da utoni, dobil je pravdo prvi. Ali če sta pregazila oba srečno na drugo stran, bil je prost toženec.¹⁾ To očisto so tudi poznali Nemci z imenom „Wasser-treten“.

V Rusih so se ohranili do današnjega dné po národnih prisolovcah in poverijah razni ostanki stare očiste z vodó. Pravijo n.

¹⁾ Afanasjev, o. c. II. 198.

pr.: „pravda ne vtoneť u vodě in ne zgoritě u vognjě;“ znan je tudi rek: „vbi vesti kogo na svěžuju vodu,“ kar pomenja toliko, kolikor: prepričati koga leži ali nepravde.¹⁾ A poznavali so tudi uže od nekdanj božjo sodbo, da so metali žrebe v vódo, na katere so napisávali imena sumljivih osob in so izpoznavali krivca, kakor nekedarj Grki, po tem, da je utonil njega žreb. Stara pesem pripoveduje, da se je zagrešil bogat trgovec Sadko, ker ni dajal žrtev Morskemu Carju (t. j. Morju). Zato se vstavi njega ladija sredi morja in se ne gane z mesta. Da bi spoznali, kedo je kriv temu, reče Sadko mornarjem:

„vz město vsě vbi sobiraitejsja,
 A i rězťe žerebĭja vbi valženĭi,
 A i vsjakkъ — to piši na imena,
 I brosačťe vbi (ich) ъ vѣ sině more:
 Kotorĭje bĭi poverchu plĭvutĭ,
 A i tě bĭi dušenĭki pravĭlja;
 Čto kotorĭje — to vѣ morě tonutĭ,
 A mĭi těchĭ spichnem ъ vo sině more.“

Žreb gospodarjev potone in ga naznanja krivim; zato zapovē napraviti drugih žrebov, „žerebĭja vetlanĭje“, in reče: Čegaver žreb bode plaval po vrhu vodě, ta se je zagrešil. A tudi v drugo je pokazala sodba tisto: Sadkov žreb je plaval na vódi, drugi so se potopili vsi.

Ta navada se je tudi ohranila med národom. Kedar hočejo izpoznati tatú ali družega zločinca, vzamejo čašo vóde, vržejo imena domačih in poznatih osób, zapisana na kosce lesa ali papirja, v vódo. Če zavrtē čašo in skoči kosce iz nje, je kriv oni, katerega ime je zapisano na njem.²⁾

Drugodi iščejo na jednak način hudobneža, kateri je storil koga bolnega. Kadar lečijo takega bolnika, mečejo goreče oglje v vódo, a v tem zgovarjajo imena znanih sumljivih osób. Tisti, čegaver ime zgovarjajo ravno tedaj, ko potone oglje, je krivec.³⁾

Jednake misli so se ohranile med národom v vseh národih, če se je uže tudi pogubila misel na očisto, ostalo je važno čarovanje in prorokovanje po vódi. Na sveti večer prižigajo n. pr. po mnogih krajih lučice v orehovit lupinah, katere devajo v posodo polno vodě, da plavajo semtertija. Čegaver luč gorí dalje, oni bode i živel dalje, če se približati lupini, mladeničeva in deklíčina, in plavati vkupe, bodeta dotičnika mož in žena. Po Češkem mečejo dekleta o kresu vence in kitice v vódo in prorokujejo srečo in dolgo življenje onim, katerih venci plavajo dolgo po vódi i. t. d.

Očisti po vódi je mogel uteči le oni, za katerega so prisezali drugi ljudjé.

¹⁾ Poslov. Dalja 3, 5, 194.

²⁾ Afanasjev, o. c. II. 199.

³⁾ Afanasjev, l. c.; Valjavec, 248.

Pravo železo je bilo tudi dvoje. Obtoženec je moral iti bos preko nekoliko razbeljenih lemežev. Položili so jih po devet ali po dvanajst na tla, čim več jih je bilo, tim ostrejša je bila očista; odmerjenim korakom imel je stopati siromak po njih. Druge krati so razbelili kos železa, in hudodelec ga je moral nositi v goli roki nekaj, navadno devet korakov daleč. A navadno niso sodili takoj, je li prestal obtoženi očisto ali ne; po nekaterih krajih so ovijali roko ali nogo s platnom, katero so zapečatili. Posled tréh dni odvil je odbor, kateri je nadzoroval očisto, platno, in je pogledal, je li roka ali noga zdrava, ali ne.

Z železom so se očiščevali posebno tatovi in morilci. „Jus Conradi“ zapoveduje v paragrafu 19.: „Če ukrade kedo živino ali slugo, če krade bučele,¹⁾ ima se čistiti z železom.“

Ustanove Brečislavove („Decreta Breccislawi I.“) iz l. 1039 ukazujejo v §. 5: „Če tajé oni, katerih dolžé ubijalstva, naj jih skušajo z blagoslovljeno vódo (aqua adjurata) ali z žarečim železom.“ Zakon srbskega carja Stepana pravi: „I ašče kto poišče husara i tata, a nebudet' obličenia, da im est opravdanie železo.“²⁾

Nadaljevalec Kozmov (Cosmas, letopisec češki) pripoveduje: „Ko se je zarotil l. 1130 Miroslav zoper Soběslava, imel se je čistiti on in pomagači njegovi železom, ali Bog sam jih je obsodil, videlo se je, da so res krivci.“

Državna oblast je začela omejevati uže zgodaj to očisto. Po dogovoru smolenskega kneza Mstislava z Rigo in z „Gotskim bea regom“ l. 1229. ne sme pozvati Nемеc Rusa in Rus Nемеца n-božje sodbo železom, če ne pristane nasprotnik dobre volje na to: „Rusinu ne věsti latinina ko želězu gorjačemu, aže samъ vъschočetъ; a latininu tako rusina ne věsti, aže samъ vъschočetъ.“³⁾

Pravo železo je bilo hudo. „Pravda“ (Rechtsbuch) gospodov Rozenberških (der Herrn von Rosenberg) pravi, da se je mogel umakniti železu človek le tedaj, ako jih je priseglo sedem zánj.

Kolike važnosti so bile te očiste, kaže nam med drugim tudi nemška povestnica. Po smrti Ludovika, kralja nemškega (l. 876) osvojí si brat njemu Karol Plešivec nekoliko njegovih dežel. Ko je bil Karol v Koloniji (Köln), pride njega sinovec Ludovik pri Andernachu čez Reno in pošlje od todi svojemu strijcu trideset mož. Deset izmed njih se je ponujalo, da dokažó pravo Ludovikovo in njemu bratov (Karlmanna in Karla Debelega) po božji sodbi vroče, deset po sodbi mrzle vóde, a deset po očisti žarečega železa. Karol jim dovoli očisto in letopisec Hinkmar Remski (Hinkmar von Rheims) pripoveduje, da so

¹⁾ V starih zakonih, tudi v pravdi ruski, nahajemo mnogo krat kazni za tatvino bučel; to nam kaže, da so bili uže od nekaj Slovani pridni bučelarji.

²⁾ Gl. Jireček, l. c.

³⁾ Afanasjev, o. c. II. 199.

prebili vsi očisto z dobrim uspehom. Ta dokaz vendar ni preveril Karola, veliko bolje mu je dokazal kasnejše sinovec svojo pravico z orožjem v roci.

Danskemu kralju Haraldju je dokazal, kakor pripoveduje legenda, na enak način misijonar Poppo, da je vera Kristova prava. Ko je pridigoval kralju, naj se pokristijani, vpraša ga poganski kralj, si li upa dokazati resnico svojih besed z žarečim železom? Vesel pritrudi Poppo. Kakor pripovedujeta Sigebert von Gemblours in Thietmar Merzoburški, dá razbeliti kralj kos železa v nenavadni velikosti, ali misijonar ga nese brez kvara odmerjene korake daleč, in kralj se prevéri.

Tudi o ti očisti ohranili so se ostanki do sedaj. Kakor pripoveduje Afanasjev (o. c. II. 199), zbirajo ljudje, kedar je ukradeno komu kaj, vse sumnjive osebe, jim dadé svečice jednako dolge v roke in jih užgó; čegaver sveča napravi utrinek, ta je tat. Vidimo zatorej, da ne velja več staro strašno pravo, da se je predručilo, ali navada priča vendar še jasno o starodavnosti. Na Avstrijskem in Španskem je razširjena misel še dandanes, da more ugasniti devica luč s sapo in jo upihati zopet tako, da začne goretí na novo. ¹⁾

Sédanie ²⁾ („judicium duelli“, ali „pugnae“, dvoboj) imenovali so kasnejše tudi „klanje“, kar je pomenjalo prej to, kar nemški „Turnier“. Bojevala sta se nasprotnika z mečem („s meči sediti“), ali s kijem („za kyje sediti“). Kij je rabil le proti tujcem. „Jus Conradi“, §. 37. pravi: „Duellum, quod in vulgari kyj (a pišó kig), non habeant nisi ad estraneos.“ (Dvoboj, kateri imenujejo kij, naj jim rabi le proti tujcem.)

Nekaj primér dvoboju naveli smo uže zgoraj. Primer iz leta 1315 nam je ohranila pesem iz tega časa. Rudolt Košic ubije Věněk-u „panoši“ (Edelknappe), zato ubije Věněk Rudoltovega sina. Na to pobije Rudolt sina Věněkovega. A da bi ne zahtevalo krvno maščevanje še več krvi, se dogovoré, naj razsodi „božji sud.“ Ogradé zatorej pripraven prostor, „okol“, in spusté od vsake strani šest bojevalcev nánj. Boritelji Věněkovi zmagajo.

„Majestas Carolina“ imenuje dvoboj „staro pravo“, (jus antiquum) in „staro navado“ (antiqua consuetudo).

Legenda o sv. Vaclavu pripoveduje o boju Vaclavovem s knezom Radislavom Zlickom. ³⁾ Takó omenja te stvari tudi letopisec Dalimil (49—50). Radislav Zlicko vojeval je proti Vaclavu, zato ga pozove ta, naj določita boj z dvobojem. Radoslav pristane na to, in na konjih se zadrevita drug proti drugemu, ali prikazen nadčloveška konča boj.

¹⁾ Grimm, „deutsche Rechtsaltertümer“, str. 932.

²⁾ Primeri tudi: Jos. u. Herm. Jireček, „die Echtheit der Königinhofers Handschrift, Prag, 1862,“ str. 132.

³⁾ Jos. u. Herm. Jireček, o. c. p. 132. — Výbor, I. 316.

Posebno jim je rabil zatorej „meč krivdy karajuci“ v vojski, da sta končala dva sama boj in sta prilhranila s tém mnogim življenje.

Rusi so imenovali dvoboj „sudebnič poedinskъ“ ali „pole“. Zadnja beseda naznanja prav za prav le kraj, kjer sta se merila bojevalca. Po mislih starih Slovanov je bila vsaka bitva med vojskama božja sodba, ker storé bogovi mogočnega in hrabrege le onega, katerega hoté, kateri zasluži. Zato nahajemo mnogo krat izraz: „To uže Bogovi suditi.“

Uže Muka ddezi, pisatelj arabski, pravi: „Kedar rešuje car razpor med dvema tožečima se, a ta dva nista zadovoljna s sodbo, tedaj jima pravi: Bojujta se z mečema svojima! kedor ima ostrejši meč, onega je zmaga.“¹⁾ Ravno tako pripoveduje tudi Leo Dia konos (§. 93.) o Tavroskythih: „Tavroskythi rešujejo še danes svoje razpóre ubijstvom in krvjó.“

Ali tudi ta očista je imela često neprilike, posebno, če sta se merila človeka raznih držav. Zato določuje tudi dogovor smolenskega kneza Mstislava z Rigo in „Gotskim beregom“, da Rusin ne smé zvati Nemca „na pole“ na ruski zemlji, ni Nемец Rusina v Rigi ali na „Gotskem beregú“. Kedor se je hotel bítí s protivnikom, moral je iti v njega domovino in se je podvrgel s tém v razsodbi tudi tujemu gospodarju.

Kasnejše so določevali ruski zakoni na tanko slučaje, v katerih je bil dovoljen dvoboj, orožje in način boja. „Pskovskaja sudnaja gramota“ (l. 1467.) določuje, da se mogó bojevati tudi ženske, a dovoljevala jim je tudi, kakor vsem drugim slabotnikom, starcem, bolnikom in duhovnikom, da si volijo namestnika; dovoljeval se je tudi dvoboj s tožencem in svedokom, kateri je pričal njemu protivno, toda če je pričalo več prič jednako, ni trebalo dvoboja več. Nadzorovali so „poedinok“ posebni pristavi, mnogo krat je sodil celó sam posadnik ali namestnik, kakor omenja „Novgorodska sudnja gromata.“ Ti zakoni določujejo tudi bojno orožje. Sudebnik Ivana Groznega ukazuje, da so morali prisézati bojevalci pred bojem in poljubljati križ, in če so imeli namestnika, morali so prisézati vendar le samí. Ali privolil se je tudi dvoboj s svedoki, kateri niso pričali jednako.

Na Ruskem veljal je dvoboj pred sodnijo do 17. veka, akoravno so ugovarjali duhovniki uže zgodaj. V Novgorodu ugovarjal je metropolit Fotij uže l. 1410 in je pretíl popu, kateri dá bojevalcu sveto pričastje in ga pušča poljubovati razpelo, „totъ popovstva lišenъ.“ A kedar gré na dvoboj in ubije protivnika, pogubi svojo dušo, zato ga izključuje metropolit za osemnajst let iz cerkve. Posebno so pisali in govorili zoper „pole“, ker je rabilo bojevalcem čarovanje, da bi zmagovali. Vraža je poznala mnogo sredstev, katera so varovala méča. Posebno moč je imel jezik

¹⁾ Afanasjev, o. c. II. str. 271 in dalje.

črne kače, ubite s sabljo ali z nožem, i. t. d.¹⁾ Tudi v Čelih in drugodi se je ohranil dvoboj pred sodnijo sila dolgo. Brnensko mestno pravo, dano v Pragi meseca januarija l. 1242 kralju Vaclavu, omenja še „pravice božje po vodi in žarečem železu“ (justitia dei per aquam vel ferrum ignitum), če svedoki ne mogó dokazati. A mestno pravo tistega kralja za Igľavo govóri le še o rani v dvoboju, „de vulnere duelli“ in o načinu napovedovanja dvoboja, „de forma indicendi duellum.“²⁾ Drugih očíst tedaj uže ni bilo več navadnih. Na Češkem je bil zadnji dvoboj pred sodnijo leta 1514, a na Moravskem celó še le leta 1549.³⁾ Na Štajerskem odpravili so jih uže leta 1186.

Slučaji, katerim je sodil „božji sud“, bili so razni, nekaterih omenjali smo uže. Ustanove Brečislavove zapovedujejo tudi, naj razsodi božja sodba med zakonskimi, kedar toži žena moža, da je ne ljubi i. t. d.

Kedor se ni hotel očiščevati, odtegnil se je lahko, se vé, da je bil po tem kriv in so ga kaznovali o zločinu. Poleg tega zahteva „Jus Conradi“ tudi, da mora platiti duhovniku sedem denarov „et vetulae duos“. Namestnika si je smel najeti na Češkem le plemenitaš prve vrste, „len“, in menda žene. „Jus Conradi“ pravi §. 9.: „Če ima kak plemenitaš, in ne „drho“ (vir nobilis et non drho, t. j. po Jirečku, plemenitaš druge vrste, „vladyka“ (na sebi „nárok“, naj se čisti zánj mladenič („puer“, tu menda v pomenu „oproda“) ali če ni prebíl očiste, naj mu plati dve sto denarov.“ Poznejše sta stopila na mesto božje sodbe žreb, n. pr. „za vodu vrci hřebé“, in prisega.

Pri prisegi govoril je prisegalec „roto“ (Eidesformel) in držal je v tem prste na kovčeg, v katerem so bili ostanki kakega svetnika, ali na kosu razbeljenega železa. Od todi izvira po misli nekaterih tudi beseda prisézati. „Roto“ je moral govoriti brez jecljanja, brez pogreška, roke ni smel umekniti, dokler ni izgovoril.

Omenjati treba še druge očiste, o kateri nam pričajo ostanki še dandanes. Kedar so našli ubitega človeka, a niso poznali ubójca, položili so mrtveca na oder in prignali so k njemu vse sumnjive osebe. Vsaka se je morala dotekniti rán in pópka umorjenčevega. Mislili so namreč, da začnó rane z nova krvaveti, če se jih dotakne morilec. Po Kranjskem se je ohranila ta misel do denašnjega dné. Na Gorenjskem pripovedujejo kmetje še sedaj, da krvavé rane ubitega človeka gotovo, kedar se jih dotakne morilec, ali tudi, če pride samo blizo mrtvecu, če je minulo tudi uže dalje časa po umoru. Sodnikom je rabilo nekedar to znamenje res, ali dandanes vodijo tudi še ubójca pred truplo umorjenčevo, akoravno ne mislijo, da bode pričala tekoča krí o njem, a po utisu,

¹⁾ Gl. Afanasjev o. c. II. 275.

²⁾ Jahrbücher der Literatur. XL. Band, Wien, 1827, str. 108.

³⁾ Jireček, „Echtheit der Königinhofer Handschrift,“ str. 134.

kateri se kaže na obrazu morilčevem, mogó bolje soditi, je li kriv on, ali ni.

Nemci so imenovali to božjo sodbo „das Bahrrecht.“ Uže pesem o „Nibelungih“ jo pozná. Ko prinesó Kriemhildi truplo umorjenega moža pred vrata, zahtevala je ona, da bi našla morilca, naj stopijo k mrtvecu drug za drugim vojaci nje brata. Jedva stopi Hagen k mrtvecu, začne vréti krí iz ran, kakor je kipela iz njih ob studencu, kjer ga je bil prebodel.

„ Da hub Kriemhild an:

„Wer unschuldig sein will, leicht ist so dargethan;
Er darf nur zu der Bahre, hier vor dem Volke gehn,
Da mag man gleich zur Stelle sich der Wahrheit versehn.“

„Das ist ein grosses Wunder, wie es noch oft geschieht:
Wenn man den Mordbefleckten bei dem Todten sieht,
So bluten ihm die Wunden, wie es auch jetzt geschah.
Daher man nun der Unthat sich zu Hagen versah.“

So li poznali to sodbo uže stari Slovani? Mogoče, da so se seznanili z njo še le po Nemcih, ker v drugih národih ne nahajemo sledu o njej.

Nemci so poznali še drugih sodeb, o katerih v Slovanih ne čujemo ničesar. Pri „pravu križa“ (Kreuzurtheil, judicium crucis) sta pravdarja stopala z raztegnenima rokama h križu, in kedor je prvi povsil roki, ali, komur ste se začeli tresti prej nego nasprotniku, je izgubil pravdo. A uže Ludovik je odpravil to navado, češ, da ni krščanska. Pravu železa dodajali so še to, da je držal obtoženec roko nekoliko časa v ogenj, kakor v ripuarskih Frankih; v Frizih imel je iti, kedor je hotel dokazati svojo nedolžnost, v sami srajci, namazani z voskom, skozi gorečo gramado. Pravo vodá je odstranil, kakor smo uže omenjali, Ludovik I. 829., ker je bilo preveč jednako krstu Kristovemu. Kasnejše, ko so začenjali proganjati čarovnice in nevernike, urnilo se je na novo, zato je je prepovedal l. 1601. pariški parlament.

Pravo blagoslovljenega grizljaja (Probe des geweihten Bissens, judicium offae) rabilo je posebno Anglosakom. Duhovnik je blagoslovil kos kruha, in obtoženec ga je imel pojesti pred oltarjem. Če se je le količkaj davil pri povživanji, je bil kriv. Ta navada je bila prastara. Navadno so se pripravljali tudi pri drugih očistah zánjo s tem, da so prejemale obhajilo. Mislili so namreč kasnejše, da pogine gotovo, kedor nevredno zaužije hostijo. Rabila jim je ta božja sodba, — imenovali so jo „Abendmahlprobe“, (judicium eucharistiae) — navadno le proti duhovnikom in menhom. Toda rabila jim je tudi o drugih. Kralj Lothar II. se je bil ločil od svoje žene Thietberge in je stopil v zakon z neko pregrešno Waldrado. Papež Nikolaj I. izključi zató kralja iz cerkve in ga prisili, da zapusti Waldrado. Leta 869., ko je bil izvoljen namesto

Nikolaja Hadrijan za papeža, pride Lothar v Rim, da bi se pomiril s papežem. Hadrijan ga sprejme ljubeznjivo, ga pelje v cerkev k maši in mu reče po blagoslovljenju hostije, naj zaužije zakrament, če se čuti, da ima čisto vest in trdno voljo, da ne vidi Waldrade več. Vedeli so sicer vsi, da to ni res, vendar sprejme Lothar obhajilo. Papež, osupnen, se obrne k izpremstvu kraljevemu in jih pozóve tudi, naj prejmo zakrament, ako imajo čisto vest, da niso pospeševali Waldrade. Skoraj vsi prejmo obhajilo, le malo jih je odšlo. Ali, ko se vrne kralj domóv, pride jedva do P i a c e n z e. Tamo zbolí in umrè dné 8. avgusta l. 869. in največ izpremljevalcev njegovih umrè tudi za kugo. Zato so menili ljudjé, da je bil Lothar kriv.

Navadno so se očiščevali ljudjé z dvobojem ali s prisego in s soprisežniki. Druge očiste so veljale prostínom, druge neprostínom, ako gospodar njih ni hotel prisézati zánje. Ženske so smatrali navadno slabejše od možkih, zato so jim dovoljevali moža namestnika. Letopisci nam pripovedujejo o ženah posebno trdnih in pogumnih, katere se niso strašile boja tudi z možkimi. Vendar so lajšali tudi takim boj. Mož, kateri se je boril z njimi, imel je stati v jami do kolena, ženska je stala na ravnem poleg njega, zmagala je uže, če se jej je posrečilo potegniti ga k sebi toliko, da se je doteknil zemlje s kolonom.

Za časa, ko so proganjali čarovnice, našli so po nekaterih krajih še novo sodbo. Mislili so, da izgublajo čarovnice svoje teže, zato so jih tehtali; dobro rejeni ljudjé niso bili nikdar sumnjivi, da bi imeli opravka s hudičem.

Kakor povsodi, skušali so tudi mnoge prevare. Babjevercem pródali so zviti rokóvníki mazíl in drugih ropotij, katere varujejo človeka, da se ne opeče i. t. d. Zato nahajemo po starih zakonih tudi kazni o takih prevarah. Med očistami se je ohranil dvoboj najdalje. Dà, celó v našem času ni še zginil. Še sedaj je mnogo ljudi, kateri mislijo, da ne mogó očistiti razžaljene časti drugače, nego s krvijó! —

Nikjer po vsej Evropi se ni ohranila božja sodba tako dolgo, kakor pri južnih Slovanih. Prava raznih mest pripovedujejo mnogo o tem. Pravo (Statut) istrijskega mesta Labina (Albona) ima celo poglavje o božji sodbi z vrelo vodó (de lege caldarja) ¹⁾ Najbolje nas zanima, kar pripovedujeta nesmrtni Vuk Stefanóvič Karagjić ²⁾ in dr. V. Bogišič. ³⁾ Pravita, da je minula sicer božja sodba, a da je živela še početkom tega stoletja po pokrajinah, kjer vlada turška sila. Vuk je poznal še sam dvojico, katera sta „vadila maziju“, t. j. sta potégovala razbeljeno železo z golima rokama iz vrele vóde, Panta Stamenića iz Jadrá, sela Tršića

¹⁾ Gl. Bogišič v „Archiv für slavische Philologie II. 3. 588.“

²⁾ „Rječnik, s. v. mazija i život i običaji.“

³⁾ „Zbornik sadašnjih pravnih običajá u južnih Slovenâ, str. 560, 562.“

in Mitra Tufekcija iz Ragjevine, iz sela Mojkovića. Vuk pri-
stavlja, da sta imela oba opečene roke, da on ne pozna nikoga,
kateri bi bil „vadir maziju“, a bi se ne bil opekeli.

Bogišičev odgovornik iz Hercegovine, Črne gore in Boke
kotske pravi, da je videl sam v Grblju, „da je vadila maziju po-
padija (žena popova) pred svojim možem, da se mu opraviči, ker
so jo dolžili, da je imela posla z nekim drugim človekom. To se
godí tako: Kôtel vóde postavijo na ogenj, da zavrè vóda, a kos
železa denó v žrjavico, da se razbéli. Ko začne kipeti vóda, po-
stavijo kôtel z ognja in zakolnejo vódo „zemljom, nebom i sve-
tijem Jovanom“, da ne vrè dalje, in vržejo žareče železo s kleščami
v kròp. Kedor se hoče očiščevati, zavíše rokave do ramena, seže
na dno kôtlu in potegne železo ven. Če se opari, je kriv, če ne,
mislijo ga nedolžnega. Mnogo krat se je uže zgodilo, da so bili
ljudjé zadovoljni, ako je hotel seči obtoženec v kôtel, in videli so
uže po tem, da ni kriv.

„Maziju vadijo“ navadno ženske, katerih dolžé nezvestobe.
Ljudstvo nevedno še veruje v čarovnice, ali kakor jih imenujejo
Srbi in Hrvati „vještice“. ¹⁾ Vsaka omožena žena, posebno če je
stara, more biti „vještica“. O njih pripovedujejo, da so krive mno-
gim boleznim malih otrok, a spoznati jih mogó le svečeniki.

Taka žena ima v sebi nekakošen hudičev duh, kateri jo za-
pušča v spanju, se prominja v metulja, kokóš ali kakošno drugo
ptico, leta okolo in jé ljudí, posebno male otroke. Kedar najde
spéčega človeka, ga udari z neko „šipko“ po levem sescu, na to
se odpró spéčemu prsi, vještica mu iztrga srcé in ga sné; prsa
se onemu zopet zarastó tako lepo, da nikedo ne more izpoznati
sledú. A „zjedenik“ umrè takoj, ali v tolikem času, kolikor mu ga
je namenila čarovnica. Vendar misli národ, da „vještice“ ne mogó
škodovati več, ako se izpovedó; po tem so „lekarice“ (zdravnice)
in pomagajo „izjednikom“ z raznimi rastlinami. „Če mró otroci“,
pravi Bogišič, „zbira se selo, da bi izpoznalo žene, katere so „vje-
štice“, in da bi jih kaznovalo. Kedor nosi puško, pride na zbor in
starejšina govori tako: „Vidite li, bračo, da nam pomete trag od
bezdušnih hrdoroga i krstašica, bog im sudio. Sutra rano svaki
svoju ženu i majku, kao šta éu ja moju, dovedite na ubao (stu-
dence, ali na „četrnju“, kapnica, ali na „rijeku“), da ih u vodu
bacamo, da vidimo, koje su i da ih kamenujemo, ili da nam se
zakunu (zakolnejo), da neče više zla činiti. Hočemo li bračo?“ Vsi
odgovarjajo jednoglasno: „Hočemo a da kako?“ Drug dan pripelje
vsak svojo ženo, jej priveže konop (vrvico) pod pazduho in jo vrže
oblečeno v vódo. Ono, katera se potopi, potegnejo hitro iz vóde,
a ona, katera „kopra“ nad vódo, je vještica.“

Ko je bil poročevalec Bogišičev še dete v Risnu (Risono), je
slišal, da so metali Krivošijani v selu Unirini svoje žene v vódo.

¹⁾ Vuk, „Rječnik, s. v.“; Ljubić, „Narodni običaji kod Vlahah u
Dalmaciji. U Zadru, 1846,“ str. 41; Bogišič, „Zbornik,“ str. 561.

Tudi po Hercegovini je živel ta običaj. Tistemu poročevalcu je pravil Trebinjan Luka Pištelja, kakó so nagnali Turki kristijane trebinjske l. 1857, da so morali metati svoje žene v Trebišnjico (reko, katera teče skozi Trebinje), in da ste se potopili slučajno njega pokojna mati Fana in še živeča žena njegova Mara. Sedem se jih ni potopilo, ker so imele mnogo obleke na sebi in so pale v vódo na noge in jim je ušla vóda pod obleko. Turci so zahtevali, da jih kámenajo vseh sedem. Jedva so jih izprosili kristijani z obljubo, da pokličejo iz samostana Duži-igumna (opata) Jefstatijo Dučića, da jih izpové in da se one odrekó čarovništvu petrahiljem (*πετραχίλιον*, stola).

V početku tega veka je zatorej živila božja sodba na Srb-skem, ali osvobojena Srbska jo je opustila. Po Hercegovini, kjer Turek ni dopuščal omike, živila je dolgo, in živi morda še dandanes.

Toda ravno to priča, da Slovani niso prejeli božje sodbe od tujcev, ker bi se jim ne bila ukoreninila tako trdno. Ravno vera je pospeševala tudi ohranitev očisti. Kakó trdno se držé ljudje mnogo krat besed sv. pisma, priča tudi drug slučaj, o katerem poroča Bogišić (str. 183). Dopisniku dopovedoval je njega oča, da je snubil nek mladenič devojko in se je bil zaročil z njo. Po nesreči se snideta v noči in ona „zatrudni“. Ko se izvé za to, gredó Risanski poglavarji k protipopu in mu povedó, da je dekle uže v šestem mesecu. Pop ni imel druge knjige nego „kromčijo“ (nomokanon, zbirka crkvenih zakonov). Tam najde zapisano, da treba kámenjati oba. Priženó zatorej devojko in mladeniča pred cerkev in primorajo njih očeta, da vržeta prva kamen nánja. Za njima so metali kamenje vsi možki, da sta siromaka umrla. —

III.

Dodole in prporuše,

ali prošnja za dež v Jugoslovanih.

Suša uničuje mnogo krat vse upanje pridnemu kmetu; če ni nekoliko časa plodnega dežja, nastane dragína in lakota. Zato so uže skušali od nekđaj razni národi, da se varujejo „šibe božje“ z molitvijo. Molitev ima čudno moč, ona more rešiti pogube človeka, more izprositi od Boga vsega, česar treba človeku. Ta misel je navdajala ljudi uže od starodavnosti. A posebno velika je moč molitve v vezani besedi.

V vseh národih nahajemo najstarejših molitev v vezani besedi. V národu na prvi stopinji razvitka je bila pesem celó prva služba božja. Pesem je zatorej starejša od darítve, molitev se je narodila še le pri darítvi. ¹⁾

Ko so se pokristijanili razni rodóvi, zapustili so svoje malíke, ali marsikak obred, marsikak običaj ukoreninjen je bil tako silno, da ga ni bilo moči takoj izrúvati. Zató so skušali oznanovalci vere kristijanske postaviti na mesto starih bogóv in bóginj pravega Bogá ali vsaj njega svetnike in svetnice. Sam papež Gregor Véliki priporoča v pismu opatu Melitu in nadbiskopu angleškemu Avgustinu (gl. Mone „Gesch. des Heidentums“, II, 105), naj ne skušajo jemati preverjenim malikovalcem s silo starih običajev, rajši naj jih obračajo na krščansko stran; svetíšča poganskih bogóv naj posvečujejo v cerkve krščanske, da se bode opravljala služba božja pravemu Bogu v njih. Zato, pravi, naj jih posvečujejo svetnikom, katerih spomin praznuje cerkev v času, kedar so se zbirali pogani, da so darovali starim bogóvom, in če so praznovali svoje praznike prej s pojédinami, naj jim nikdar ne branijo tega kristijanom, toda naj pazijo, da se veselé sámó v slavo pravemu Bogu, ker je težko vsakemu opuščati takoj stare navade.

V Slovanih je vladal gromu in blísku, dežju in toči Perun. Mnogo nahajemo prič v starih pisateljih, da je imel Perun moč o nebéskih prikaznih. V cerkvi kristijanski so imeli tudi svetnika, kateri je bil najboljše pripraven, da stopi na njega mesto, sv. Elija.

Uže sveto pismo stare zaveze (I. knjiga kraljev, 17, 1; 18, 41, 45) pripoveduje, da je nastala suša na njega prošnjo, in apostol sv. Jakob piše v svojem pismu (5, 17), da na njega prošnjo ni deževalo tri leta in šest mesecev in je prišlo dežévje še le potem, ko je prosil o n.

Zato nahajemo v Slovanih sv. Elija na mestu Perunovem. On vodi oblake, ima streló v róci, grmá ²⁾ in daje dežja in toče zemlji. Posebno v srpskih národnih pesmih ima Elija vedno priimek „gromovnik“ (n. pr. Vuk „srpske národne pjesme“ II. 1. vrsta 12 i 35; 2. 3; „pesme iz Hercegovine“ str. 304 in še mnogo krat).

¹⁾ Gl. Krek, „Einleitung in die slav. Literaturgeschichte str. 309.“ S krepkim povdarkom, slovésnimi besedami so prosili Grki in Rimljani pomoči od svojih bogóv. Peli so tudi naši pradedje Slovani pri žrtvah, kedar so zahtevali od Peruna dežja za polje in vinógrade. Naravno so se obračali do najvišjega bogá, Peruna, kakor Grki in Rimljani do Zena, Nemci do Thonarja, kajti vladarju nebes in zemlje so pripisovali vsi, da imá v oblasti tudi oblake, kateri plodijo zemljo z nebésko mokroto.

²⁾ „Milad.“ str. 213.

Kakó je prišel grom v oblast Eliji, pripoveduje prav lepo srpska národna pesem „sveci blago dijele“ (Vuk II. 1.). Pesem slóve:

„Kada sveci blago podjeliše:
 Petar uze vince i šenicu,
 I ključeve od nebeskog carstva;
 A Ilija munje i gromove;
 Pantelija velike vrućine;
 Sveti Ivan kumstvo i bratimstvo
 I krstove od časnoga drava,
 A Nikola vode i brodove.“

A pesem „car nebesni ženi sunce“ (Vuk, „srps. nar. pjesme iz Hercegovine“, str. 304) pravi, da je dobil Elija grom v svatovni dar od solnčne neveste. Ta pesem kaže živo, kako si mislijo Srbi še dandanes solnce v podobi človeški.

Tudi v Hrvatih in Slovenih mislijo ljudjé še dandanes, da grmí sv. Elija in da pója hudiča. Da, Bog ne sme povedati svetniku, kedaj bode njega god, zato ga skuša prevariti. Če vpraša Elija: „Kedaj bode moj god?“ odgovarja mu Bog, pravijo, navadno, da je še dolgo do tačas, ali, da je uže bil. Ko bi zvedel sv. Elija, kedaj je njega god, grmel in treskal bi tako strašno, da bi bilo svetá konec. A kedar mu dovoli Bog, da proganja hudiča, razljuti se, da ga mora miriti oče nebeski, naj ne pogubi zemlje. Srbi pravijo, da se ga hudič takó bojí, da se skrije celó pod križ; zato rékajo, naj se človek ne križa, kedar grmí, da bi se hudič ne skríl za človeka, katerega bi sv. Elija v sveti jezi ubil s skritim vragom. Jednake pripovesti pripovedujejo si tudi Sloveni po Gorenjskem. Pri Skaručini za Šmárijno goró sem čul takih pripovédek sam. Tudi v starih Nemcih je imel sveti Elija oblast o gromu. ¹⁾

Ali čudno je še bolje, da stanovniki svétski v Kavkazu časté tega svetnika gromovnika. Od stréle ubitega človeka nazivajo srečnim in pravijo, da ga je vzel Elija k sebi. Ostali stanovniki se veselé, zberó se okolo mrtveca, plešó in pevajo pesem, v kateri slavé Elijo „gospodarja gorskih vrhov.“ Pokopljó ga in naložé kamenja na kúp, a poleg kupa postavijo drog in obesijo nánj kožo črnega kozla. Prosijo tudi Elijo, naj storí plodovito polje in naj odganja točo.

A tudi devica Marija ima oblast na nebu. Srbske in bolgarske pesmi jo imenujejo „ognjano“ (Vuk, II. 2, 4, 6, i. dr.) in pravijo, da je dobila pri delitvi blaga med svetniki „munju i strijelo“, s katerima pokorí hudobne ljudí, a Ilija z gromom.

¹⁾ Gl. Grimm, „deutsche Mythologie“, 4. natis I. str. 144. — Mannhardt, „Myth.“ str. 157, 158, 772. — „Zeitschrift für deutsche Mythologie“, II. 3.)

Kedar so ljudjé hudobni, da mlajši ne spoštuje staršega in detca roditeljev ne sluša, da tera kum kuma pred sodníka in pri-sezajo svedoki po krivem in sorodnik ne spoštuje več sorodnika, tedaj prosijo svetniki Boga in:

„Bog im dade od nebesa ključe,
Zatvoriše sedmera nebesa,
Udariše pečat na oblake,
Te ne pade dažda iz oblaka,
Plaha dažda, niti rosa tiha,
Nit' obasja sjajna mjesečina;
I ne rodi vino ni šenica
Ni za crkvu časna leturgija
Puno vreme za tri godinice.“ (Vuk, II. 1, 64 in 72).

Druga pesem črnogorska (Vuk, II. 2.) pripoveduje to malo drugače in opisuje strašno sušo (str. 43—56).

Bog kaznuje hudobnike po prošnji svojih svetnikov, med katerimi sta prva „ognjena Marija“ in „gromovnik Ilija“. Srbi pripovedujejo o „ognjeni Mariji“, da je „sestra rojena sv. Iliji.“

M. S. Milojević¹⁾ je zapisal národno pesem iz stare Srbije od Kačanika, v kateri imenuje Elijo kar naravnost Peruna.

V tisti pesmi imenujejo Peruna „daž dljivi“ t. j. deževnega.

Videli smo zatorej, da namestuje sv. Elija popolno starega pogankega Peruna; to dokazujejo uže pesme iz Vukove zbirke, akoravno se na Milojevićeve ne smemo opirati preveč, ker so sumnje. O njem pravi namreč temeljiti poznavatelj národnega blagá slovanskega prof. dr. Krek:²⁾ „Milojević nas je izenadejal s pesmami, v katerih nahajemo ne le srbskega Svaroga, Svarožića, Dažboga, ampak tudi Radgosta, Kupalo, Velesa, Davorja, Jarilo, Ljelja, Poljelja i. dr., kakor boginjo Svarogo, Živo i. dr. A ne le to, nego obilo rodovino bogóv nam pripoveduje, vendar le takó, da ne moremo dvomiti, da je le izmišljena. Še to nas ne more prepričati o resnici, da navaje pesnikov, kateri so mu péli pesem, in kraj, kjer jo pojó. Ker spominja bogóv, o katerih Srbi niso nikdar znali, n. pr. polabskega Radūgosta, in božanstev, katera je odpravila vednost uže davno iz nebes slovanskih (n. pr. Živo, Davorja, Ljelja i. dr.), ne morem misliti, da so res národne in stare. Tiste pesmi nahajemo tudi v drugih nabirateljih, ali v nobenem ni bajeslovnega líšpa, ako tudi je vse drugo ravno takošno, kakor v Milojevići.“

A za sv. Elije namestnika Perunovega nam ni treba Milojevićevih prič, saj smo jih naveli uže dosta in jih bomo našli še več.

¹⁾ „Pesmi i običaji ukupnog naroda srbskog, prva knjiga. Obredne pesme. U Beogradu 1869.“ str. 14.

²⁾ „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden. I. Graz, 1874.“ str. 320.

Tudi Bolgari pripisujejo svetnikom moč, da pošiljajo sušo ljudém v kazen.

Ko se poboljšajo ljudjé, pošlje jim Elija zopet dežja.

Takó so se ohranile gotovo iz časov poganskih nekatere navade do današnjega dné. V god sv. Elije ali v občé, kedar je suho leto in treba dežja, hodijo v Srbíh „dodole“¹⁾ od hiše do hiše in pevajo razne pesmi, v katerih prosijo dežja. Nekoliko devojek se zbere v kaki hiši, jedna se sleče do srajce in druge jo ovijó s travo in cvetjem tako, da se je ne vidi nič. To imenujejo „dodolo“ ali kračje „do do“ (imen. doda), v stari Srbiji po Milojevići „daždo“, v Albaniji, Macedoniji in Tesaliji „dudo“. Na to hodijo od hiše do hiše. Pred vsako obstojé, stopijo v vrsto in dodola pleše pred njimi, a njé drugarice pojó razne pesmi. Na konci vsake vrste pristavljajo: „oj dodo! oj dodo le!“ Potem pride domačica iz hiše s polnim škafofom vodé in polije dodolo, katera se vrtí v tem še vedno okolo. Pesmi, katere pojó dodole, so te le (po Vuku):

1. Pred hišo, kedar pleše dodola.

„Molimo se višnjem Bogu, oj dodo, oj dodo le!
 Da udari rosna kiša, oj
 Da porosi naša polja, oj
 I šenicu ozimicu, oj
 I dva pera kukuruza, oj“

2. Ali:

„Naša doda Boga moli, oj dodo, oj dodo le!
 Da udari rosna kiša, oj
 Da pokisnu²⁾ svi orači, oj
 Svi orači i kopači, oj
 I po kući poslovači, oj“

3. Ali:

„Udri, ndri sitna kišo, oj dodo le, Moj Božo
 Te porosi žito vino, oj dodo le! . . . le!
 I tri pera kukuruza, oj
 I lanove za darove, oj
 I kudeljku tankoviju, oj“

¹⁾ Vuk Stefanović Karadžić, „Rječnik s. v.; život i običaji naroda srbskoga“ str. 61. — Kreck, „Einltg.“, str. 286. — Grimm, „Deut. Myth.“, str. 493.

²⁾ Še zmočijo.

4. Kedar idejo preko sela:

„Mi idemo preko sela, oj dodó, oj dodó le!
 A oblaci preko nebo, oj
 A mi brže, oblak brže, oj
 Oblaci nas pretekoše, oj
 Žito, vino porosiše, oj“

5. Ali tudi:

„Mi idemo preko sela, oj dodó le! Moj božo le!
 A oblaci preko neba, oj
 Iz oblaka prsten pade, oj
 Ujagmi ga kolovogja, oj“

Tako prehodijo vso vaš. Ker so hiše mnogo krat daleč razen, izpremljevali so jih prej tudi naoroženi mladeniči, da jih varujejo kakega napada.

Prej so hodile okolo tudi odlične devojke sélske, ali odkar so jeli pridigovati svečeniki proti tej navadi, hodijo le reve, zlasti ciganke, katere prosijo darov in beračijo. Popolnem še vendar ni zginil običaj; ohranil se je še po kmetih.

Po Dalmaciji, posebno po Kotorih (bocche di Cattaro) hodijo tudi mladeniči okolo. Imenujejo jih „prporuše“. Svojega vodjo imenujejo „prpca“ (prpac), ovijejo ga z divjim trsjem (srobotom, clematis vitalba Lin.) in z zelenimi mladfkami. Izpremljevalci nosijo zelene veje v rokah. Tudi „prporuše“ hodijo od hiše do hiše, pojó in plešó, a žene skušajo politi posebno prpca z vodó. Pred vsako hišo jim delé malih daróv, s katerimi si napravljajo z večera gostí. Pesem, katero pojó, nima pripeva in slóve takó:

„Prporuše hodile,
 Terem Boga molile,
 Da nam dade kišicu,
 Da nam rodi godina
 I šenica bjelica
 I vinova lozica
 I nevjesta ¹⁾ gjetića
 Do prvoga božića.“

To je obredna pesem. Pristavljajo tudi še nekoliko vrstic, v katerih prosijo darú in se zahvaljujejo za prejeto maslo, vólno, sir, sól ali jajca.

Takošen običaj nahajemo tudi v Bolgarih. ²⁾ Na Ruso sredo (menda po binkóštih) odberó si dečki jednega izmed sebe, ga

¹⁾ Srbi imenujejo omoženo deklé še prvo leto po poroki „nevesto“.

²⁾ Gl. „Miladinovci“, str. 511 in 524.

opašo vrhu obleke od pet do glave z različno zelenjavo, posebno z bezgôm in drugimi mladífkami, in hodijo od hiše do hiše, pevajoči pesem, kateri pripevajo po vsaki vrstici besedo: „Oj ljule“ (= dežúj¹⁾). Dospevši pod kako okno, polivajo od zgôraj vódo na opasanca. Potém gredó v hišo in točé sito; če se povézne, pomenja lakoto hiši, a če pade ináče, naznanja dobro létino. V vsakem hramu jim darujejo kaj malega, móke, masla, ali kaj jednacega. Z nabranimi darovi napravljajo si z večera gostí, plešó in pevajo do trde nočí. Ves ta obred imenujejo: „Oj ljule.“

Pesem, katero pojó, slóve v prevodu veleučene ga g. župnika B. Raića:

„Spreletaval se metulj je, oj ljule oj!
 Od orača na orača, oj . . .
 Od kopača na kopača, oj . . .
 Od rezača na rezača, oj . . .
 Da zarosi drobna rosa, oj . . .
 Drobna rosa plodonosna, oj . . .
 I po polji i po morji, oj . . .
 Da uspeva vse obilno, oj . . .
 Vse obilno — vino, žito, oj . . .
 Pšenica tja do slemena, oj . . .
 Ječmen pako do strešine, oj . . .
 Lenovje kar do pojasa, oj . . .
 In sadovje do kolena, oj . . .
 Da se hrane siromaki, oj . . .
 Drevesa niso (ni) sito, oj . . .
 Da je sitna (sita) letina, oj . . .
 Drevesa niso merica, oj . . .
 Da je polna košnica, oj . . .
 Drevesa niso berači, oj . . .
 Da je tučna letina, oj . . .“

Metulj, o katerem póje pesem, da frlí od orača do orača, zóve se bolgarski „preperuga“, s katerim imenom se ujéma beseda „prporuše“.

Da je bila ta navada razširjena nekđaj tudi po Slovenskem, dokazuje Dav. Trstenjak (slov. Glasnik III. št. 5. 1. marca 1859, str. 78). Na sródpostno sredo točé mladeníči tržiške okolice sod z vodó in kamenjem v bližnji potok, da se razbije. Tej igri pravijo: „Vehtra-Babo kotalícati.“ Vehtra-Babo poznajo od Tržiča preko kámeníških planín tija do Pohorja. Pastirji po planínah imajo posebno igro, pri kateri kličó:

„Vehtra-Baba! dežja daj! —
 Lanú ti dam debel kučaj.“

¹⁾ Primeri češko besedo lulati, mingere, slov. po lulati se, lat. pol-lučre; detca pravi: lulú.

A često oblečejo kako pastirico s plaščem, spletenim iz sitja, ter jo polivajo z vodó, plešó okolo nje in pevajo:

„Vehtra-Baba, daj pšenice,
Moji kravički travice.“

Jednak običaj poznajo tudi Rumuni, in kakor poročajo nekateri veččaki, Magjari. Toda misliti smemo, da sta prejela ta dva národa ves običaj od Slovanov.

V sedanjih Grkih se je ohranil tudi tisti obred, a reči ne moremo, je li domač, ali izposojen. Kedar ne dežuje nekaj časa, zbere detca izmed sebe otroka od 8—10 let, navadno kakošno siroto. Slečejo tovariša in ga ovijó od nóg do glave s poljskimi cvetlicami. Imenujejo ga „pyrperuna“ (*πυρπερούνα*). Pyrperuno vodijo po vasi od hiše do hiše, pevajo neko pesem¹⁾ in vsaka gospodinja mora zliti védro vóde pyrperuni na glavo in darovati otrokom jedno paro.

Da so vsi ti običaji bistveno jednaki, vidimo na prvi pogled, in skóraj bi se mislilo, da je ta navada le slovanska, ker ne poznamo enakih navad v inih národih. O enakem običaji poroča vendar tudi Burchardus von Worms († l. 1024) v svoji knjigi „Sammlung der Decrete“, natisnjeni v Koloniji (Köln) 1548 na str. 201, b. V omenjenem delu navaje raznih dekretov cerkvenih zborov proti vražam in babjevérstvu. O nekaterih vemo, od kodi je zajemal, ali ravno o tem ni gotovosti. Pisatelj pravi: „Kedar ni dežja, zberó žené po več deklet in izberó izmed njih dekletce vodníco, katero slečejo in jo odvedó iz vasi ali mesta na kak prostor, kjer raste rastlina „hyoscyamus“, v Nemcih imenovana „belisa“, t. j. zobník (*hyoscyamus niger*). Tamo izrúje devica z mezínecem desne roke to travo s kórenom, katero mora privezati s kakim vezílom na mezíncec desne noge. Potem izpremljajo dekleta z mladíkami v rokah devico, katera vleče rastlino za soboj v bližnjo reko, ter jo poškopé s šibami, omóčenimi v vódo, in upajo, da dobé po svojem zagovoru dežja. Potem vedó devico od reke v vas, a ne hodijo naprej, ampak rítniski, kakor rak.“

Tako piše Burchardus. Od kodi je zajemal poročilo, ni gotovo. Ker navaje nemško ime zobníkovo, sicer še ni dosta, da bi si misliti morali običaju nemško domovino, ali drugega znaka ne nahajemo v njem. Govorí sicer o zagovorih ali o njih nam ne poroča ničesar. Tudi imena nam ni ohranil, katero so nadevali morda devici.

Da mora biti dodola góla in ovíta z zelenjem, gotovo ni brez pomena. Preller²⁾ pravi, da pomenja dodola zemljo, po-

¹⁾ Natisnena je v Theodor Kindovem delu: „*τραγωδία τῆς νέας Ελλάδος*“ Leipzig, 1833,“ str. 13 in v Passoua „*Neugriechische Volkslieder*“, str. 627.

²⁾ „*Römische Mythologie*“ str. 313.

raščeno z zelenjem, in ravno tako prof. Krek, da je posebljeno leto. Dodola znači zatorej zemljo, olepšano s cvetjem in zelenjem; kakor poliva domačica dodolo z vodó, tako naj se ulije dež na suho zémľjo, da jej dá novih moči. Afanasjev („poet. voz. II.“ str. 177; III. str. 801, 802) pravi, da pomenja tudi deževni oblak, kar se vendar ne prilega takó lepó, kakor prvo. Afanasjev je skušal najti tudi pomen besedi, ali po Krecku njega razlaganje ne prýja stvari.

Čudno je le, da póje pesem bolgarska, kakó rfoléva metulj (preperuga) od orača do orača, ker so metulji navadno le znamenje nesmrtnosti. Jugoslovani poznava jo še druge pripomočke, kakó si more pridobiti kmet potrebnega dežja. V okolici ptujski ohranila se je še doslé misel, da mora iti kmet, ke dar je suša, z večera na njivo in izliti tri tikve (buče) vodé nánjo; če storí tako, pravijo, dežuje gotovo prihodnji dan.

Takošno navado, pripoveduje J. Grimm,¹⁾ so imeli tudi Kelti. „Lovci so hodili ob suši k studencu pri Barentonu v gozdu Breziliande; iz studenca so zajemali vodé v svoje rogove in so jo polivali po kamenitem oklepu; takoj na to se ulije dež in napojí suho zemljo. Ta navada se je ohranila s cerkvenim obredom do današnjega dné. Ke dar je suša, idejo z izprevodom k studencu, duhovniki hodijo jim na čelu, pet velikih zastav nosijo pred njimi. Župan utakne svojo nogo navskriž v studenec barentonski in gotovo gré dež še predno pride procesija domú.“

Izprevodi hodijo še dandanes od cerkve do cerkve in prosijo dežja, ali ravno tako so hojevali uže Rimljani. Petronius (sat. 44) nam opisuje tak obhod. „Spredaj so hodile ženske v stolah (obleka), bosonoge, z razpletenimi lasmi, a čistim srcem na (kapitolinski) grič in prosile so Jova vodé. In začelo je deževati takoj ali nikdar, kakor bi líl iz škafov, in vsi so se smijali, mokri kakor miši.“

V srednjem veku prosili so dežja posebno device Marije. Letopisci pripovedujejo o izprevodu v Lüttichu l. 1240 ali 1244. Trikrat je šel izprevod z duhovniki bosonog in oblečen v laneno obleko, ali vse ni pomagalo, pozabili so bili prositi tudi Marije. Ko so prosili božji svetniki Boga, naj pošlje meščanom dežja, ugovarjala je, pravijo, Marija. Z nova je zatorej šel izprevod okolo, slovesno so zapeli „salve regina“ in „zdajci je začelo deževati (akoravno je bilo nebo prej popolnem jasno), da so se razkropili pobožniki na vse strani.“

V národu se je ohranila še misel, da more človek storiti kaj, da bode leto vlažno ali suho. Esti²⁾ mislijo, da mogó napraviti suho leto, če postavijo tri kamena po konci, vlažno, če jih položé po dolzem. Neki pridigar videl je nekda j kmete, kateri so se go-

¹⁾ „Deutsche Mythologie 4. Auflage“, str. 494.

²⁾ Grimm, „D. M. Nachträge“, str. 702.

stili pri treh kamenih; jeli, pili in plesali so okolo njih. Ko jih vpraša, čemu so napravili gostí, mu odgovoré, da mogó napravljati s temi kameni suho ali mokro vreme, če jih postavijo po konci, ali jih položé po dolzem.

Jednako pripovedujejo v okolici ptujski, da mora odluščiti človek na sveti večer dvanajst luščín od čebulje v redu letnih mesecev. Če potrosi na vsako solí, bode dotični mesec bolje ali manj vlažen, če je luščina drugo jutro mokra ali suha.¹⁾ Še drugo vražo pripoveduje Valvazor (II. knjiga str. 164), da je nad Kranjem na planini neka luknja. Če vrže kedó kamen vánjo, vzdigne se megla iz nje ter začne deževati, grmeti in toča se usúje.

Ta prazna vera ohranila se je do naših dní, akoravno je poskušal úže marsikedó in se je prepričal, da ni res. V okolici ptujski pravijo še dandanes, da dežuje gotovo v tréh dnéh, ako ukrade kedó Italijanóm, kateri delajo opeko, tri opeke ter jih vrže v vódo. Nekaj jednakega pripoveduje o Grkih Pauzanij (VIII, 38, 3): Arkadijani so čistili Zena Lykajskega (*Zevs; Avxaios*). Kedar je trebalo o vročem poletju dežja setvam in gozdom, daroval je svečenik Zena slovesno bógu, šel je na goro k studencu, Zenu svetemu, z mladíko hrastovo dotaknil se je vóde in takoj je začela kipeti, vzdignila se je megla, in promenila se v oblak, kateri se je združil z drugimi, in obilen dež se je razlil na žejno polje.

Rimljanóm znan je bil še drug običaj, da so si pridobili dežja. Pri tempeljnu Martovem pred Kapenskimi vratmi (porta Capena) ležal je cilindričen kamen, imenovali so ga „petra manalis“. Kedar je bila suša, vlačili so ga svečeniki Martovi po mestu in po okolici, da začne deževati (Paul. p. 128, Servius V. t. III. 175). Valjenje kamena pomenjalo je po Prellerju (l. c. 313) vodó, katera se valí po polju. Prosto ljudstvo pripisuje tudi vsakemu olikanemu gospodu, da zna „delati vreme“. V vsakem ljudstvu nahajemo to misel. Znano je, da mislijo še dandanes nekateri kmetje, da znajo zagovarjati duhovniki oblake, da mogó odvrčati točo. Gotovo je vsaj, da so prosili úže marsikje ljudjé duhovnika, naj jim naredí dež. Ali marsikateri si ni umel pomagati tako dobro, kakor oni pòp iz Hercegovine, o katerem pripovedujejo, da so zahtevali „seljaci“ deža po službi božji. Pop je poznal dobro svoje ovčice. Ne ustraši se, ampak jim reče mirno, naj le določijo, kateri dan naj dežuje, „ako ne bude kiše, evo, moje glave.“ — „A kad bi ti rekaó, pope?“ „Ja bi bračo! ako vi velite šjutra.“ „Šjutra ja, bračo! ne mogu nikako, poručio sam za mobu (delavce), da mi žnju ženicu, jer znate svi, da je već prezrela“, reče knez. — „A da hoćemo li u utornik?“ „Jok (ne) pope!“ odgovorí kočó-baša, „za što ja mislim vrijeći (mlatiti, a mlatijo in vejejo Hercegovci na planem) šenicu, tako sam ugovorio

¹⁾ Tako so mi pripovedovali ptujski dijaki.

i kaparao ljude i konje.“ — „A da hoćemo li u srijedu?“ „Kakvo srijedu?“ zaviče subaša, „a da li, pope, ne znaš, da ja ta dan ženim sina i kupim svatove evo petnaest dana.“ — „Da hoćemo li u četvrtak?“ „Ne, pope, ako Boga znaš, da li ja ne kosim livadu u ta dan?“ In tako je šlo do nedelje, vsak dan je imel kedo kak opravek, da ni hotel dežja. Zato reče pop: „E, braćo moja, vi se bracki dogovorite, pa kad godj rečete, ja sam gotov: ali samo onda kad svi rečete, da medju vama ne bude inata (prepira).“ Vendar pripoveduje Milojević (l. c. str. 20), da je običaj v stari Srbiji, da ujamejo o suši popa, ter ga položé po sili na roke, ga „poljuljajo“ (gugljejo) in ga vržejo oblečenega v reko, misleči: sedaj pride skóraj deževje! —

Misljo tudi, da dobé dežja, ako je kedó ubít, ali se je kedó utopil, a tedaj se bojé tudi toče in hudega vremena. Tudi po Kranjskem misljo ljudjé, da nastane hud vihar, kedar se kedó obesi. Da misljo o bližnjem dežji, ako se kedó utopí, izvira gotovo od todi, ker so stari Slovani posebno spoštovali studence, potoke in reke. Prič imamo dovolj zato iz starih časov, in posebna priča je to, da so se ohranile do današnjega dne nekake daritve vódi. G. župnik Dav. Trstenjak pripoveduje n. pr. v slovenskem „Glasniku“ (l. 1859, str. 171), da mečejo ribiči slovenski na ogerski meji, predno odhajejo na lov, robec s prstanom v vódo na dar Gestrinu (povodnemu možu). Srbi nosijo po nekaterih krajih na „varin dan“ (god sv. Barbare, $\frac{4}{16}$ decembra) „varice“ na studenec. Varica je razno žito in druge stvarí, skuhane na večer pred godom. V noči pusté varico pri ognji, da vrè, ter proroknjejo drug dan („varin dan“) kakošna bode létina. V Boci jo nosijo z jutra molčéci na studenec in posipajo vódo z njo, govoréci: „Dobro jutro, ladna vodo, mi tebe varice, a ti nama vodice i jarice, janjiče i muške glavice i svake srečice.“¹⁾ Na Božičino jutro zgodaj gré iz vsake hiše jeden najprej po vóde na studenec, od kodar jo zajemajo navadno, in nese žita soboj, da jo pospè, kedar pride do nje.

Na Slovenskem propovedujejo matere svojim otrokom, naj ne žvégljajo v vódo, češ, da bi oskrunili bogorodíco.

Po južnem Štajerskem mečejo dekleta na sveti večer jábolko in rožmarinov venec v vódo in pravijo: „Od dna do dna, če sem za možá godna.“ V okolici ptujski gré tisti dan dekle bosó na studenec po vódo. Soboj nese jábolko in venec, vódi v dar. Ko pride domú, morajo se umivati vsi, da se varujejo nesnažnosti vse leto.²⁾

Posebno važni so obredi, s katerimi vodijo Srbi, Bolgari in Hrvatje nevesto na vódo. Po svatbi izpremljajo nevesto v slovesnem izprevodu na studenec, od kodar zajemajo vodé za hišne

¹⁾ Vuk, „život i običaji“, str. 1.

²⁾ „Poročilo o ptujskih učencih“.

pótrebe. V Bolgarih nosi zaročenka prosá soboj. Z njim pospè vodó, na to zajme ‚gjever‘ (drug) kôrec vodé, vánjo vrže nekoliko novcev, a nevesta zvrne kôrec z ного, in dečki poberó novce. Na to zajame nevesta kôrec vodé in jo nese slovésno domú.¹⁾ Vse priča jasno, da so se ohranile daritve vódi do današnjega dné.

Ni treba navajati starih prič, Prokopija, Nestorja, Helmolda, Thietmarja i. d., kateri jasno trdé, da so darovali Slovani potokom in rekam. Ohranila se je do današnjega dné po nekaterih krajih slovanskih in nemških misel, da mora utoniti v nekaterih rekah vsako leto kak človek. To nas opominja celó prastarih človeških daritev, ali kaže nam tudi, kako je moči, da mislijo še sedaj ljudjé po nekaterih krajih, da pomore utopljenec dežju. Utopljenec je dar, za kateri daje reka dežja.

A če se oziramó še dalje po običajih raznih národov, nahajemo v Nemcih še nekaj jednacega dodoli in prporušam. Pastirja, kateri žene na velikonočen ponedeljek zadnji na pašo, vodijo po Bavarskem drugi v gozd, ga povežó z listjem, z mladčkami ali s trstjem, ga ženó k vódi in ga vržejo vánjo. Imenujejo ga „Wasservogel“. ²⁾ Tudi po Avstrijskem volili so si otroci „binkoštnega kralja“ („Pfungstkönig“), ovijali so ga zelenimi mladčkami, počrnili mu obraz ter ga metali v vódo.

Takó delajo tudi na Poljskem in po Šleziji. V velikonočni ponedeljek polivajo mladeniči dekleta, katera so spala takó dolgo, da ne mogó več k jutranji službi božji, z vodó, in jih tepó z brézovimi šibami, ali jih vlačijo k réki, ali na koríto in jih potapljajo v vódo. ³⁾ Sicer nam ne poročajo pisateljji ničesar, kar bi nam dalo povod, da bi mislili take običaje v zvezi z dežjem, a vredni so le posebne pozornosti, ker nam kažó, kakó različni so ostanki poganskega češčenja vodé.

¹⁾ Gl. Bogišić, „Zbornik“, str. 225, 232, 235, 240, 245 i. t. d.

²⁾ Grimm, „Deutsche Mythologie“, str. 495.

³⁾ Grimm, „D. M.“ ibid.